

MAGOS ISTVÁN

A Lácza Szabó Józsefnek tulajdonított Kazinczy-ellenes gúnyirat szerzőségéről

„...vallyon ki lehet az a' Lácza József?”
(gróf id. Ráday Gedeon)

A mottóként idézett kérdést Kazinczynak teszi fel Ráday Gedeon abban a levélben, amelyben a fiatal Lácza Szabó József (1764–1828) *A' Tántzos Medve* című erkölcsi meséjét ajánlja másodközlésre az *Orpheusba*.¹ Kazinczy nem válaszolt Rádaynak, de mintegy két évtizeddel később annál szorgalmasabban igyekezett „felfedni” barátai előtt Lácza Szabó kilétét. Ma is forrásként szolgálnak e levelek, ám az elfogulatlan nyomozás újabb kérdést vet fel: vajon lehetett-e Lácza Szabó egyszerre Kazinczy egyik „legelkeseredettebb” ellenfele, s az 1812-re datált nyers és aljas gúnyirat szerzője (az előbbi bizonygatva szokták alátámasztani az utóbbit), ugyanakkor ezzel összeegyeztethetetlen hangvételű, keresztény életre buzdító vallásos könyvek sorának írója, köztisztelőben álló professzor és hiteles prédikátor, akinek az életműve mutatja, s amilyennek ismerői az emlékezésekben lefestik?

Az irodalomtörténet látószöge

A reformáció 500. évfordulója alkalmat kínált Lácza Szabó József harmadik centenáriumi ünnepi beszédének² újraolvasására is. Ez a mű keltett komolyabb kíváncsiságot a szerző munkássága iránt, akire Kazinczy, majd a gúnyiratot publikáló Balassa József szinte ráégette az izgága ortológus bélyegét. Igazi „szalmás és szöszszös ember” lett belőle, aki könnyen szikrát kap.³ Egy darabig Kazinczy a *Mondolatot* (1813) is neki „köszönte”.⁴ S bár

* Ezúton is köszönöm volt tanáromnak, Bíró Ferencnek a személyes konzultációkat és Debreczeni Attila lektori véleményét.

1 Kazinczy Ferenc, *Levelezése*, kiad. (I–XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXIII:) BERLÁSZ Jenő és mások, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) Soós István, 25 köt. (Budapest–Debrecen, 1890–2013; a továbbiakban: KazLev, kötetszám, levélsorszám hivatkozással), II/355, 144. Lácza műve először a *Magyar Műsában* jelent meg, *A' Gellert' Tántzos Medvéje* címmel: 2 (1787): 271–272.

2 *A reformáció harmadik századjának öröm-innepe*, melyet az egyházi felsőség rendelkezéből közönséges exameni alkalmatossággal egybegyűlt külső és belső fő-rendekkel, és vallását szerető egész sokasággal együtt szentelt S. Patakon július 13-dik napján LÁCZAI SZABÓ József, s. pataki ref. pred. és erkölcsi s papi theológiát tanító közönséges és rendes professor (Sárospatak: Nádaskay András, 1817).

3 Gróf Desseffy József egyik leveléből való az idézet, melyben az epigrammaírás terén szerzett, Láczaéhoz hasonló tapasztalatáról is beszámol Kazinczynak: „...mivel láttam, hogy gyakran véteknek tartatott a tréfa, most tsak olykor olykor ütök szikrát, és azt is tsak magamnak, és távol a' szalmás és szöszszös emberektől, a' kikbe olly könnyen bele akad a' szikra, noha tsupán a' taplónak vala arányozva.” KazLev. VIII/1876, 181–182.

4 KazLev XII/2756, 145–146; 2809, 277.

fény derült valódi kiadójára, Somogyi Gedeonra, s arra, hogy egyik barátja, Szentgyörgyi József debreceni főorvos kéziratot „stílparódiáját” használták fel alapszöveggént, azután is visszavezette a szálat Láczaikhoz, megtudván, hogy ő volt az, aki Somogyit nem hagyta kicsapatni a pápai kollégiumból imposztorságai miatt, azzal a tréfás mondással: „Egy túróért az ebet nem ütik agyon; hadd menjen, még eszére jöhet.”⁵

Láczaik Szabónak nemigen akadt ilyen pártfogója. Mintha azóta is egy túróért ütnék agyon, mert semmi kétség: ha nem jelenik meg *A' Magyar Versekről* írt hozzászólása és annak „Apologus”-aként *A' Gém* című epigrammája, s ha így nincs, amire Kazinczy reagáljon a *Tövisek és Virágok* (1811) egyik, *A' lúdhattyú* című epigrammájával, Láczaik Szabó – akárcsak Kövy Sándor és Rozgonyi József professzorok, akiket Kazinczy néhány évig szintén pataki ellenfeleiként tartott számon – mára feledésbe merül. Főként e szerencsétlen konfliktus és az ezután rávetülő rossz fény miatt illik olyan jól a neve a gúnyirat elé is, amelyet Balassa 1898-ban, *Mondolat*-kiadása függelékében jelentetett meg, *Láczaik gúnyirata Kazinczy ellen* címmel.⁶ A kézirat megtalálásakor még nem nevezte meg annak szerzőjét.⁷ Vélekedése alakulását Kazinczy levelezésén kívül bizonyára Takáts Sándor tanulmányai is segítették (a *Mondolat* bibliográfiája hármát is felsorol belőlük), melyek bőséggel tartalmaznak feltételezéseket is. Az egyikben (amelyből Balassa a *Mondolat* bevezetőjében többször is idéz) például azt írja, hogy előbb volt *A' lúdhattyú*, amire felel *A' Gém* és a (Takáts olvasatában) rimes verselést védő cikk, ám mivel ezek nem csillapították Láczaik bosszúsomját, „kapta magát”, s Patakról paszkvillusokat (tehát többet is) bocsátott ki.⁸

Balassa közleményének minden kétségtől mentes címe szöges ellentétben áll az azt követő bizonytalankodó bevezetővel, melyben először „csak ő lehet”, majd „minden valószínűség szerint” Láczaik a szerző, de „a patakiak” támadásának is mondja az egyes részleteiben különben eléggé szellemesnek és ötletesnek ítélt pamfletet. S bár Balassa nyomán 1933–34-ben elhangzott egyetemi előadásain Horváth János is megkérdőjelezte Láczaik Szabó szerzőségét (hővebben nem foglalkozott a kérdéssel),⁹ irodalomtörténeti tanulmányok, kézikönyvek, lexikonszócikkek, egészen a Wikipédiáig, tényként viszik tovább a régi vélekedést.¹⁰ Ahogy azt a korabeli „hamis sablonos beállítást” is, hogy

5 KazLev XI/2657, 371; 2670, 404.; *Felelet a Mondolatra*, kiad. BALASSA József, Régi Magyar Könyvtár 11 (Budapest: Franklin Társulat, 1913), 25.

6 *Mondolat. Dicshalom 1813*, kiad. BALASSA József, Régi Magyar Könyvtár 10 (Budapest: Franklin Társulat, 1898), 98–109.

7 BALASSA József, „Verses könyv a század elejéről”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 5 (1895): 308.

8 TAKÁTS Sándor, „Részletek a nyelvújítási harc történetéből”, *Katholikus Szemle* 4 (1890): 695–696.

9 HORVÁTH János, *Tanulmányok* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956), 124.

10 Lásd pl. VÁCZY János, bevezetőjét a KazLev XI. (XXVI) és XII. kötetéhez (XXX); továbbá VISZOTA Gyula „Kisfaludy Sándor és Kazinczy Ferenc irodalmi vitája”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 21 (1911): 385–422; PINTÉR Jenő, *A magyar irodalom története Bessenyei György fellépésétől Kazinczy Ferenc haláláig (1772–1831)*, II. (Budapest: A szerző kiadása, 1913), 29; CSETRI Lajos „A magyar nyelvújítás kora irodalomszemléletének nyelvfilozófiai alapjairól”, in *Irodalom és felvilágosodás*, szerk. SZAUDER József és TARNAI Andor (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1974), 276; ill. a *Magyar Irodalmi Lexikon* (1965), az *Új Magyar Irodalmi Lexikon* (1994; 2000), a *Magyar Életrajzi Lexikon* (1969), az *Új Magyar Életrajzi Lexikon* (2002) és a *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* (2006) szócikkeit. A Wikipédia-szócikk letöltve: 2019. 04. 05. (Danielik József Magyar Írók. Életrajz-

„mindig a »széphalmi mesternek« volt csak igaza, ellenfelei, illetve egyes hibás törekvéseinek az ellenzői mindnyájan a maradiság tudatlan képviselői voltak”.¹¹

A *legnagyobb pennaháborúról* szóló monográfiájában (2010) Bíró Ferenc már szintén fokozhatatlanul negatív figurának állítja be Lácza Szabó Józsefet: Széphalom egyik ostromlójának, aki „támadássorozatában” mindent megtett Kazinczy ellen, amit meg tudott tenni. „Nem riadt vissza egészen otromba dolgoktól sem” – jelenti ki.¹² Konkrétumokat sajnos nem tudunk meg, forrást sem jelöl, máshol is csupán Kazinczy levelezésére, szakirodalomként pedig Balassa bevezetőjére hivatkozik, Lácza választát nem említi. Emiatt aztán néhány tárgyi tévedés is található a *Széphalom ostroma* fejezetén belüli Lácza-alfejezetben, például a következő mondatban, amely mindjárt a „támadássorozat” kezdetével kapcsolatos: „Említést tesz [Kazinczy, Rummy Károly Györgyhöz írt, 1811. február 21-én kelt levelében] A *gém* című epigrammájáról – ő ennek megjelenését (tévesen) 1809-re teszi.” (494.) Nem Kazinczy tévedett, s Váczy János is jól tudta – aki a *Levelezés VIII.* kötetének jegyzetanyagában az eredeti megjelenés alapján tette hozzáférhetővé *A’ Magyar Versekről* szövegével együtt –, hogy először 1809-ben közölték, nem 1806-ban, amint már Balassa is állította. Lácza válaszából az is megtudható, hogy csak 1807-ben írta, lepsényi papként, de a megjelenés körülményei kapcsán erre még visszatérünk. Vagy egy másik mondatban: „Az ellentét nemcsak Kazinczy és Lácza, hanem – jóval korábban – Kazinczy fiatal barátai és Lácza között is feltámadt: 1810-ben Képlaki Vilhelm név alatt egy *Új Holmi* című röpiratban megtámadták az Universitas népszerűtlen tanárát, Czínke Ferencet, s ebben a kiadványban – ahogy Lácza megfogalmazta – az ő »becsületébe« is belegázoltak.” (Uo.) Valójában nem jóval korábban: ennek a konfliktusnak is *A’ Magyar Versekről* és *A’ Gém* az előzménye, akárcsak a következő évben megjelenő *A’ lúdhattyúnak*. Az *Új Holmi* pedig nem Kazinczy fiatal barátai röpiratának, hanem Czínke Ferenc 1810-ben induló folyóiratának a címe. Az 1. számban („tsomóban”) Czínke Láczaival vetekszik: újraközi benne *A’ Magyar Versekről* és *A’ Gémet* – mint „a vételkedés [!] bekkenőjét” –, amelyekre terjedelmes szatírában¹³ reagál. Képlaki néven Szemere Pál¹⁴ Az *Új Holmi* recenziójában, Az *Új Holmi’ első csomójának*

gyűjteménye [1858] még nem említi sem a gúnyiratot, sem „Kazinczy-ellenességét”)

11 BODOLAY Géza, „A türelmi rendelettől a forradalom és szabadságharc leveréséig (1781–1849)”, in RÚZSÁS Lajos, TRÓCSÁNYI Zsolt, BODOLAY Géza, KISS József és PÖLÖSKEI Ferenc, *A Pápai Kollégium története*, 89–232 (Budapest: Tankönyvkiadó, 1981), 157, vö. 220 (276. végjegyzet).

12 BÍRÓ Ferenc, *Lácza Szabó József*, in BÍRÓ Ferenc, *A legnagyobb pennaháború. Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*, 493–496 (Budapest: Argumentum Kiadó, 2010). Egy 1941-ben megjelent tanulmány már hasonlóan, Kazinczy „különösen dühödt ellenfele”-ként mutatta be Lácza, minden megnyilvánulásában konfliktuskeresést látva: JÁNOSI Ferenc, *A Sárospataki Református Főiskola irodalmi élete 1800-tól 1868-ig* (Debrecen: Debreceni Református Kollégium Tanárképző-Intézete), 24–25. skk.

13 „Papagénó bodzafurulya egy hevenyjében penderített szatíra vitézi versekben, felelet gyanánt a rhythmusok vagyis cadentziás versek a minapi védelmezőjének”, *Az Új Holmi* 1, 1. sz. (1810): 7–23.

14 Kazinczy 1815-ben Képlaki mögött három íróat nevezett meg: Vitkovics Mihály, Horvát István és Szemere Pál. Erre a levélre hivatkozik Bíró is: *KazLev XXIII/5808*, 245. 1825-ben többes számot használt: „mi” (*KazLev XIX/4552*, 464.). 1810-ben viszont, még akkor, miután elolvasta *Az Új Holmit* és a recenziót is, határozottan Szemerét nevezte meg a recenzió szerzőjeként. Vitkovics és Horvát csak támogatták benne, ahogy Kazinczy egyik levele is kéznél volt, vö. *KazLev VII/1733*, 424. Lásd: Szemere Szemere Pál *Munkái*, kiad. Szvorényi József (Pest: Kisfaludy-Társaság-Franklin-Társulat stb., 1890) 2:267–275.

kritikai megítélésében (Pest, Trattner, 1810) támadta meg Czinke Ferencet, a satíra szerzőjeként a tanárt is, s csakugyan, e röpiratként terjedő kritika a folyóiratban tudtán kívül publikáló Láczaival sem volt túl kíméletes. Ő azonban Szemere négy évvel későbbi látogatásakor¹⁵ – amikor nehezményezte, hogy ártatlan létére becsületében gázolnak – nemcsak ezt kifogásolta, a többes szám több támadásra utal, nem pusztán több támadóra. Egyúttal emlékeztette Szemerét az egy évvel azelőtt, 1813-ban nyomtatásban megjelent válaszára. Szemere óta nem először állapítják meg, hogy Lácza „A ritka irodalmárok közül való, aki ellenszenvvel viseltetett az új verselési módok iránt” (493).¹⁶ De ez az ellenszenv sem *A’ Magyar Versekről* című szövegből, sem más műveiből nem mutatható ki. Minderről tanulmányunk folytatásában még szó lesz.

Bírónál *A’ lúdhattyú* megjelenését követően Lácza Szabó folyton „felbátorodik”, „szabadjára engedi haragját”, „megindítja erőteljesebben az ellenségeskedéseket”, „jelét adja haragjának” – ám az eddig említett írásait nem számítva (nem Kazinczy ellen írta őket)¹⁷ ez csupán abban nyilvánul meg, hogy állítólag, Kazinczy levelezése szerint örült a *Mondolat*nak, és egyik tanóráján világosan célzott Kazinczyra mint kevély tudósra. Ez utóbbit két egymást követő bekezdésben is megemlíti, másodjára is új információként előhozva (494–495). Ezután Szemere látogatásával kapcsolatban olvasunk Kazinczy *Epigrammai morál* című költeményéről is, amelyet Lácza „úgy említett meg [ezt is csak szóban, nem Kazinczyhoz intézve!], mint ami ellenkezik a keresztény morállal”. Mindössze ezek a „bűnei” avatják Lácza Szabót Széphalom egyik ostromlójává. Bíró nem a valódi, kétoldali „csatározást” hiányolja a konfliktusból, hanem annak „intellektuális jelentőségét”. Az „otromba dolgok” megfogalmazást esetleg a gúnyiratra érthetjük, de ez ügyben ebben a fejezetben Bíró is óvatosságra int. Helytálló az a megállapítása, hogy Kazinczy „csak” forrásként (rágalmak, rossz hírek terjesztőjeként) hozta szóba Lácza nevét.¹⁸ Szerzőként (egyszerűsítve a helyzetet) a szakirodalom tulajdonította neki az irományt. Hiába figyelmeztet viszont itt arra is, hogy Lácza rövid ideig tartó jelenléte után szinte teljesen eltűnik a *Levelezésből* (Lácza levélben sem támadta Kazinczyt, és Kazinczy támadásaira sem felelt levélben¹⁹ – az okát megtaláljuk műveiben),²⁰ s hogy

15 KazLev XI/2640, 334–335.

16 Vö. pl. JÁNOSI, *A Sárospataki...*, 24–25. skk.; GERGYE László, *Műzsák és gráciák között: Kazinczy Ferenc és a gráciaköltészet* (Budapest: Universitas Kiadó, 1998), 63. Egy újabb tanulmány is több tévedést tartalmaz e tekintetben és általában „Kazinczy-ellenességéről”. Pl. nem ismeri Lácza próbálkozásait az időmértékes verselés terén; a *Mondolat* megjelenését követő konfliktus helyett pedig a gúnyirat megjelenését követő konfliktusról beszél stb.: PÁLYI Zsófia Kata, „Lácza Szabó József tudós prédikátor élete és munkássága”, *Egyháztörténeti Szemle* 15, 3. sz. (2014): 40–42.

17 Bár általában Kazinczy-ellenes megnyilvánulásokként tartják számon (lásd pl. KazLev XXIII., 476), Kazinczy-nak nem a személyét, hanem az ügyét érintően volt problémája velük. Bizonyára már megjelenésükkor is tudta, hogy nem ellene irányulnak, nem csak 1814-ben (ekkor már Lácza válaszából is tudhatta), amikor megírta Horváth Ádámnak: „Nem engem illetett...” KazLev XII/2756, 145.

18 KazLev XII/2756, 145; 2807, 270; 2809, 277; 2811, 283; vö. HARSÁNYI István, „A Kazinczy F. ellen írt gúnyirat szerzője”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 27 (1917), 502: „Kazinczy sehol sem mondja azt leveleiben, hogy a gúnyirat szerzője határozottan Lácza Szabó József.”

19 Kazinczy ugyan említ Lácza-levélből szerzett információt (KazLev XII/2756, 145; 2811, 283), ám bizonyára nem Kazinczy-nak írt levélről van szó.

20 1813-ban megjelent válasza összhangban áll prédikációi tanításával: „...szenvdj-el inkább kitsiny

Kazinczy szeretett összeesküvés-elméleteket gyártani: mintegy száz oldallal későbbre a Láczaizs szerzőségével szemben támasztott kétségeinek is nyoma vész.²¹

Czifra Mariann a nyelvújítási harc „árnyait és alakjait” bemutató (2011-ben doktori disszertációként megvédett) monográfiájában sem pozitív alakként jelenik meg Láczaizs, hanem Kazinczy egyik kisstilű támadójaként. Láthatóan a mai szerző is tövist osztana neki, a nagy nyelvújító példáját követve, ám végül célt téveszt: míg az egyik lap tetején még jól írja le a keresztnévét, a lap alján „Láczaizs (Lúdhattyú) Ferenc”-nek csúfolja mint (szerinte) potenciális gúnyiratszerzőt.²² (Előtte Fenyő István is eltévesztette a nevét: egyik kritikátörténeti művében Varjas János és Gyöngyössi János mellett Láczaizs a harmadik János.²³) Czifra csak néhány elszórt, felszínes mondatban foglalkozik Láczaizsával, először a következőben: „A másik magát megtámadottnak érző személy [Kisfaludy Sándor mellett] Láczaizs Szabó József, aki *A lúdhattyú* című epigramma hatására iskolai óráján a kevélység nemeinek tipizálása során a tudományos dőlyfre Kazinczy egyik versét hozta példa gyanánt, az *Epigrammai morál* című verset pedig a keresztény erkölccsel összeegyeztethetetlennek tartotta.” (27.) A magát természetesen szintén nem minden ok nélkül megtámadottnak érző Láczaizs Szabó József igazában nem egy Kazinczy-verset, hanem, amint már szó volt róla, magát Kazinczyt hozta fel példának, illetve rá célzott.²⁴ A mondathoz kapcsolódó 82. lábjegyzet téves hivatkozása²⁵ sem verset említ, hanem – mint a Láczaizsának 1814. április 20-án írt Kazinczy-levél – „a’ széphalmi Poetát”. Kazinczy ezt is zokon vette,²⁶ pedig a valódi probléma nem a másik kevélynek nyilvánítása (legyen az megalapozott vagy alaptalan vélekedés), hanem a (vélt) kevélység (előbbi) megtorlása, amire *A’ lúdhattyú* és a Kisfaludyt támadó *Himfy* című epigramma is jó példa. Hiába bizonygatta Kazinczy 1814-ben Láczaizsának, hogy a két morál közt nincs különbség (ugyanebben a levélben azt is bizonygatta: jó, hogy van különbség!),²⁷ mivel *Epigrammai morál*-jában a „*leketlen író* [...] harag és epe nélkül” buzdította „ütni, csigázni s agyonverni”: előtte már mindkét epigramma kapcsán elismerte, hogy nem csupán „aesthetikai” célok vezérelték, „az *embert*” is ütni kívánta általuk,²⁸ s ezt aligha lehetett „félreérteni”. Más-

bosszúságot, kevés bajt, mint-sem olly perbe, olly ellenkezésbe keveredj, a’ melly sokkal nagyobb bajt von maga után, és többbe kerül – mint az egész baj vagy bosszúság, melly rajtat méltatlanul történt.” VIII. [predikáció], in LÁCZAIZS SZABÓ JÓZSEF sáros-pataki ref. predikátor és professor *Predikációinak második darabja*, mellyben a Jézusnak Mát. V. VI. VII. részében találtató szavairól készülttek foglaltatnak (Sárospatak: Nádaskay András, 1814), 105.

21 BÍRÓ, *A legnagyobb pennaháború*, 611–612.

22 CZIFRA Mariann, *Kazinczy Ferenc és az ortológusok: Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*, Ligatura (Budapest: Ráció Kiadó, 2013), 29.

23 FENYŐ István, *Az irodalom republikájáért: Irodalomkritikai gondolkodásunk fejlődése 1817–1830*, Irodalomtudomány és kritika (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1976), 202.

24 KazLev XI/2640, 335.

25 A IX. helyett a XI. kötetben található a Kölcseynek írt levél: KazLev XI/2639, 334.

26 Horváth Ádámnak mint „a’ nem emberséges ember” egyik felettébb „illetlen” tettét említi meg, vö. KazLev XII/2756, 145. Magának Láczaizsának is felröta, levele tartalma és kioktató hangvétele azonban aligha változtatott a róla alkotott negatív véleményen; KazLev XI/2647, 347–350.

27 Uo., 347–348.

28 *A’ lúdhattyúról* még szó lesz; a *Himfy* keletkezésével kapcsolatban ezt írta Döbrentei Gábornak: „A’ Himfyre írt Epigr., mellyet az Űr szörnű keménynek nevez, az ő képzelhetetlen dőlyfe miatt esett,

részt nincs minden információ a birtokunkban. A' *lúdhattyún* kívül egyéb provokációra is gondolnunk kell Láczeit érintően. Nem tudjuk például, mit tartalmazott Kazinczy egy évvel korábbi, „cseléde” által 1813. március 7-én kézbesített levele, melyről a következő nap Helmezy Mihálynak tesz említést, s amelynek következtében az éppen templomba induló Láczei, Kazinczy gyanúja szerint, aznap nem hirdette „nyugva” az ígét. Váczy János egy újabb támadást sejt a levélben, Láczei prédikációi I. kötetének megtámadását.²⁹

Czifra könyve ugyan már Czinke Ferenc nevéhez fűzi *Az Új Holmit*, ám tartalmára nézve tévesen tájékoztat: „A kötet [a *Mondolat*] nyitómetszetén annak az időmértékes és rímes verselés védelmére megírt szatírának a sorai köszöntek vissza, amely Czinke Ferenc *Uj Holmijában* jelent meg: »Nints paripád? Nyergelj szamarat! Jobb ülvé döztögni, / mint gyalogolni.«” (28.) Czinke folyóiratában az időmértékes mellett a rímes verseletről egyedül Láczei Szabó József vélekedik pozitívan, a címlap értelmezése szerint: prózában és ritmusban. Czinke idézett szatírája a rímessel szemben védi az időmértékes verselést. A rímet (a ritmust és a ritmistát is) egyenesen az ország vétkei közé sorolja, akár a „lányúlt” nemest és a durva parasztot. Más kérdés, hogy nem jól tudta, mi a baj a rímmel, s így „a legigazságosabb ügy”-nek is rossz védője volt. Recenziójában Szemere utána mindent részletesen elmagyarázott neki. (Fenyő István szintén tévesen informál *Az Új Holmi* vonatkozásában is: röpiratnak mondja Czinke folyóirata első számát, melyet az időmértékes verselés ellenében tett közzé.)³⁰ Noha nem tartozik a témánkhoz, a fent idézett mondat lényegibb állítását sem hagyhatjuk szó nélkül: a *Mondolat* címképmetszetén ugyanis nem a Czinke-szatíra, hanem egy némileg módosított Vályi Nagy Ferenc-vers sorai köszöntek vissza.³¹ A képről Czinke három évvel korábbi szövegére legföljebb asszociálhatott, aki olvasta és emlékezett rá, akárcsak a közismertebb, hasonló hangzású közmondásokra.³² A folytatásban ki is derül: a metszetről Kazinczynak sem Czinke szatírája (vagy személye) jutott eszébe.

Czifra Mariann monográfiájának, amint a főcím is jelzi, kifejezetten *Kazinczy Ferenc és az ortológusok* viszonya a témája. S bár a hátlapszöveg sokat ígérő kijelentése szerint „két táborról beszélni sem jogos”, most mégsem nyit az eddigi látószögön, hanem elfogadja, hogy „hagyományosan” Láczeit „szokás megnevezni” a gúnyirat szerzőjének, hisz (Czifra szerint) Kazinczy „Láczeit hitte annak, amikor a gúnyiratot [1814 őszén] kézhez kapta” (29–30).³³ Teljes bizonyosságot azért itt sem találunk, Harsányi István 1917-

nem szintén csendes vérből, de nem szégyenlem felindulásomat – mert nem érdemli e ezt Az, a' ki Szerelmeinek *Recenzióját*, azt a' meleg szívvel, 's magasztalva írottat, olly nehezen vette, hogy többé nem is felelt levelémre?” *KazLev* IX/2113, 190. Később már epigrammájáért is hálát várt volna „a' dölyfös Író”-tól, amely Kazinczy szerint, recenziójához hasonlóan, „tömjént is gyűjt”; *KazLev* XI/2608, 253.

29 *KazLev* X/2404, 289–290, 541.

30 FENYŐ, *Az irodalom republikájáért*, 201.

31 Vö. *KazLev* XI/2608, 251–252. Bővebben lásd ONDER Csaba, „Egy »paszkvillus« anatómiája: Kazinczy Ferenc a *Mondolat* címlapján?”, in *Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*, szerk. DEBRECZENI Attila, GÖNCZY Mónika, 183–192 (Debreceni Egyetemi Kiadó, 2010).

32 Dugonics András gyűjtéséből idézzük a következőket: „Ha lovon mehecc, gyalog ne járj.” „Ahhol ló nincs, szamar is elkél.” *Magyar Példa Beszédek és Jeles Mondások* (Szeged: Grün Orbán, 1820), 1:284.; 2:147.

33 Czifra itt egyedül a Horváth Ádámnak 1814. október 27-én írt Kazinczy-levéltre hivatkozik (*KazLev* XII/2756, 144–146.), amely azonban (a témát érintő többi levélhez hasonlóan – lásd a 18. jegyzetet)

ben megjelent tanulmánya ismeretében, amely cáfolja Balassa vélekedését.³⁴ A filológiai érveket egybefűző „kisebb közlemény”-re azonban Czifra csupán lábjegyzetben hivatkozik, olyan tartalmi információval: „A megkérdőjelezhető módszertannal nyomozó tanulmány azt próbálja meg bizonyítani, hogy a szerző nem Lácza.” (29.) Mintha Kazinczy kezdeti kifakadásaira alapozni – a későbbi fejlemények és a másik fél válaszlai figyelmen kívül hagyásával – nem lenne módszertanilag megkérdőjelezhető. Onder Csaba Kazinczy képértelmezését érintő, a 28. lapon (s főntebb általunk is) hivatkozott tanulmányának megállapítása e vonatkozásban is alkalmazható: Kazinczy gyanúsítgatásait (összeesküvés-elméleteit) „nem szabad evidenciaként kezelni”. Ráadásul Kazinczy maga is kritikusan viszonyult saját gyakorlatához,³⁵ ahogy máskor sem félt elismerni „botlásait”. Levélbeli túlkapásait is korrigálni kívánta,³⁶ s *Tövisek és Virágait* sem „törlések nélkül” tervezte kiadni újra 1815-ben.³⁷ Lácza vonatkozásában is korrigált: a kötet tartalomjegyzékéből törölte *A' lúdhattyút*.³⁸ Régóta elkerüli a figyelmet, de ekkorra Lácza a gyanú árnyékából is kijutott: Kazinczy sejtései a gúnyirat ügyében Szatmár felé vettek új irányt (bővebben lásd később). Ráday levele kivonatolásában aztán csak annyit írt megkésett feleletként „nagy ellenfele” kilétéről: „Most 1821. Pataki, elébb Pápai Professor.”³⁹

Lácza Szabó József 1808-tól Sárospatakon „kettős hivatalt” viselt: kollégiumi professzorsága mellett igen lefoglalták *papi gondjai* – halála után az egyház szét is választotta a két funkciót.⁴⁰ Fontos tudatosítani munkásságát illetően azt is, hogy mint író vallásos művek szerzője volt. Örvendetes, hogy az új Kazinczy-kritikai kiadás már így ismeri.⁴¹ Korábban Arany János is csak a rossz költőt látta meg benne, akinek – mint „a Mátyásiak, Pócsok, Láczaik hada” egyik vezéralakjának – „népszerűsége [!] egy Kazinczy homlokát nem engedé a méltó babérhoz jutni”. A kritikai kiadás jegyzetanyagában a következő magyarázatot találjuk: „Míg Mátyási az elmés mulattató versek mesetere, ő [Lácza] inkább a patetikus, iskolás retorikus díszítményekkel zsúfolt felköszöntő ünnepi versek fabrikálója volt.”⁴²

1801-ben, még pápai professzorsága idején, gróf Esterházy Ferenc Nápolyból való hazaérkezése alkalmából valóban írt *Örvendező verseket* a város és a kollégium meg-

nem nevezi meg a szerzőt: „pasquillant”-, „pasquillans”-ként említi. Ugyanakkor több gúnyiratról, „Pasquillek”-ről beszél (talán csak meghökkentésként, utána máskor is egyes számban folytatja). Kazinczy elképzelése szerint Lácza (és „a’ Pataki Deák”) „a hírek” szolgáltatójaként vette ki a részét. Jól informáltságát bizonyítandó kijelenti: „A’ Mondolatan is nagy része van Láczaiknak.” Majd hozzáteszi: „Elmondhatod, [...] talán mind meg tudnám nevezni a’ kiknek benne részek van.”

34 HARSÁNYI, „A Kazinczy F. ellen írt...”, 501–504.

35 Egyik levelének önreflexióját később idézzük, forrását lásd a 88. jegyzetben.

36 KazLev XX/4741, 208.

37 KazLev XIII/3081, 373, vö. KAZINCZY Ferenc, *Tövisek és Virágok*, kiad. BALASSA József, Régi magyar könyvtár 20 (Budapest: Franklin-Társulat, 1902), 70–80.

38 Uo., 70–72.; vö. KazLev XIII/3081, 373; 3123, 468.

39 KazLev II/355, 145.

40 HEGEDŰS László, „Emlék-tárcza: A’ s.-pataki reform. egyház nevezetesebb eseményei és papjainak rövid életrajza”, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 6, 26. sz. (1847): 617–618.

41 KazLev XXIV, 627. (A születési éve vizont 1761 helyett 1764.)

42 ARANY János, „Irányok”, in *Prózai művek 2: 1860–1862*, s. a. r. NÉMETH G. Béla, Arany János összes művei XI (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1968), 158, 690.

bízásából, amely nyomtatásban is megjelent, azonban *Halhatatlanság' Oszlopa* című gyűjteményes kötete⁴³ alapján nem ilyen költemények „fabrikálójaként” kell számon tartanunk.⁴⁴ A bevezetésből megtudhatjuk, hogy verseit Láczaí főleg a saját mulatságára írta falusi prédikátorsága idején, míg ideje engedte, s amíg kedvét nem szegték. Kéziratos források is bizonyítják, hogy halotti verseket már pataki iskolaéveitől kezdve írt.⁴⁵ A később keletkezetteket sem tartotta különösebb „mesteri remekműveknek”, 1807-ben megjelent kötetét 1813-ban iskolai tanítók kérésére adta ki újra, akiknek temetési kötelezettségeik is voltak. „Bár verset is írni ne tanultam volna, / Tsakhogy Músám ennyi gyász szókat ne szólna!” – fakadt ki egyik költeményében, 1793-ban.⁴⁶ A második kiadás toldalékában összegyűjtött epigrammait és erkölcsi meséit többre értékelte, de ezek írására Kazinczy *Orpheus*ából is biztatást kapott a pályakezdő Láczaí.⁴⁷ Ki tudja, talán egész pályájára, sőt a későbbiekre is *A' Tántzos Medve* nyomta rá bélyegét, amely a következő tanulsággal zárul:

Ne légy böltsebb mint más, ne félj nem üldöznek;
Mert így mások tőled kitsint külömböznek.
Ha pedig többet tudsz másnál valamivel,
Annál inkább vígyázz: ne kérkedj semmivel,
Eggy darabig igaz, hogy ditsérni fognak,
De majd abrakja lesz a' martzogó fognak,
'S a' mit benned elébb mint virtust tudálnak,
Abból kárhozatra méltó bünt tsinálnak.

Láczaí Szabó József nemcsak ebben, a korban méltán ismert költeményében mutatja meg a valódi és a hamis művészet közötti különbséget a táncos példáján keresztül, de 1793-ban pápai tanártársa, Márton István egyik tankönyve fejezeteként megjelent vers-tani jegyzeteiben is a tánchoz hasonlította a poézist. A történelmet Pápán a saját – ma is igen jelentősnek, haladónak és bátorinak értékelt – tankönyvei alapján magyarul elsőként oktató Láczaínak⁴⁸ költőként is komoly tekintélye volt (ilyen alapon dorgálódik majd *A' Gémben*), ezért bízta rá Márton mint tudós poétára e fejezet megírását, melynek

43 *Halhatatlanság' Oszlopa, vagy is némelly halotti versek, megbővített és toldalékkal szaporított második kiadás* (Sárospatak: Nádaskay András, 1813).

44 Erre vonatkozóan lásd még: Csörsz Rumen István, „A pápai református kollégium bibliai éneke 1804-ből”, in *Septempunctata: Tanulmányok Petrőczy Éva hatvanadik születésnapjára*, szerk. PÉNZES Tiborc Szabolcs, 109–121 (Budapest: Rec.iti, 2011), 111; VADERNA Gábor, *A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben* (Budapest: Ráció Kiadó, 2017), 75–78.

45 Lásd a Tiszáninnen Református Egyházkerület Levéltárában (a továbbiakban TiREL) található kéziratot anyagban: Kt. 1124, Kt. 3217.

46 IX. Az emberi élet az Isten' játéka, / Felfűjt szappanhabnak gyenge buborékja, részlet. *Halhatatlanság' Oszlopa...* [1813], 92.

47 Lásd a vershez kapcsolódó jegyzetet (Ráday ajánlását): *Első folyóirataink: Orpheus*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Csokonai könyvtár: Források 7 (Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001), 264.

48 Lásd MÁRTON István, *Keresztyén theologusi morál, vagy-is Erköltstudomány* (h. n.: 1796), 803; PÁLYI, „Láczaí Szabó József...”, 28. Láczaí kéziratban fennmaradt történeti művei megtalálhatók: TiREL, Kt 243–246.

megállapításaiból idézünk: „Igen jelessen lehet össze hasonlítani a’ Poésist a’ Tántzal; a’ jó ’s ép testű Tántzos közönséges ruhába-is maga után vonzza az abban gyönyörködőknek szemeket: valamint a’ jó Poétának szabad beszédjét-is kedvelli az érzékeny elme.” Ezzel szemben a „Versfaragók éppen olyanok a’ magok tsúszkáló gondolataikkal a’ versbe, mint a’ ténfergő nyomorék vagy a’ részeg a’ Tántzban”.⁴⁹ Lácza e művét is ismerhette diákjaival együtt Csokonai Vitéz Mihály, aki a *Magyar poétika*, a kritikai kiadásban [*A’ Magyar Prosodiáról*] című, 1799–1800 körül keletkezett tanulmányában a poézis elevenítő erejéről szólva utalt Láczaire: „Látzai az egész dolgot a’ Tántzoshoz hasonlítja, a’ ki ha szép-termetű kedves ha nem tántzol is, az idomtalan ember pedig a’ tántzot is eltsűfítja.” Kecskés András verselméleti monográfiája nem ismeri Lácza „ilyen értelmű, Csokonai életében tett megnyilatkozását (esetleg tankönyvét?)”, s a Csokonai-kritikai kiadás sem ismer Láczaiktól ilyen hasonlatot. *A’ Magyar Versekről* szóló írásból idéznek, amely, mint e munkákból is (helyesen) kiderül, 1809-ben jelent meg, már több évvel a nagy költő halála után.⁵⁰

Miről prédikált Lácza?

Bár a szokással nem könnyű felvenni a küzdelmet, dolgozatunk elsősorban újból arra kíván rámutatni, hogy a gúnyirat alaptalanul kapcsolódott és kapcsolódik még mindig Lácza Szabó József nevéhez. Azt is látni fogjuk, hogy *A’ Magyar Versekről* címmel megjelent szöveg és *A’ Gém* – minden későbbi baj eredője a gúnyiratvádig – valójában egy hosszabb írásnak a szerző beleegyezése és eredeti szándéka figyelembevételével, évekkel a keletkezése után közölt (felhasznált) részlete. Az általa sokkal fontosabbnak tartott művei (melyekbe szintén régóta nem szokás beleolvasni) rövid áttekintése, illetve a róla szóló emlékezőések felidézése folytán talán valóságshűbbre változhat a Kazinczy óta demonizált Lácza-kép is.

Toldy Ferenc egyik kézikönyve *A theologiai irodalom feléledése* című fejezetében olyan nevek között említi Lácza Szabót, mint Diószegi Sámuel, a debreceni fűvész prédikátor, vagy Báthory Gábor pesti szuperintendens, a vallási unió nagy ellenzője.⁵¹ Egy későbbi homiletikai tanulmány kritizálja Lácza teológiáját, de azt elismeri, hogy prédikációi „egy tisztességes ember lelki magasságát” mutatják.⁵² Almási Balogh Sámuel, aki sárospataki diákként előszóban is hallhatta Láczaikat, a *Tudományos Gyűjteményben* 1819-től megjelenő – a neológia törekvéseit pártoló, Kazinczy érdeklődését is felkeltő

49 LÁCZAI SZABÓ JÓZSEF, „A’ Poésisről való Jegyzések”, in Stephano MÁRTON, *Phaedri Avg. Liberti Fabulae Aesopeae* [...] (Győr: Streibig József, 1793), 405.

50 KECSKÉS ANDRÁS, *A magyar verselméleti gondolkodás története a kezdetektől 1898-ig*, Irodalomtudomány és kritika (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991), 166, 194; CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY, *Tanulmányok*, s. a. r. BORBÉLY SZILÁRD, DEBRECENI ATTILA, OROSZ BEÁTA (Budapest: Akadémiai Kiadó, 2002), 18–19.

51 *A magyar nemzeti irodalom története a legrégibb időktől a jelenkorig rövid előadásban*, II (Pest: Athenaeum Kiadó, 1872³), 58.

52 RÁCZ BÉLA, *Két évszázad a magyar református igehirdetés történetéből (1711–1914). Homiletikai tanulmány*, I (Gyula: Leopold Sándor Könyvnyomdája, 1931), 120.

– tanulmányai egyikében a protestáns prédikációk közül Lácza munkáit értékelte a legtöbbre:

Egyik sem felelt úgy meg a 'Logica' törvény-szabásainak, mint Lácza Sz. József, Sáros Pataki Professor és Prédikátor, mellyhez hozzá tévén az ő széles tudományát, szabad és palástolatlan, de elmére 's szívreható szóllását, az időnek 's helynek szükségeihez bölcsen alkalmaztatott, és erőltetlen előadását: úgy tekinthetjük közre bocsátott Prédikázióját, mint Literaturánknak valóban díszére szolgáló productumokat.⁵³

Sokan tekintettek úgy rájuk: több szónoklata hallgatói, illetve tanítványai „kívánságára és költségén” jelent meg. Összegezve Lácza 1813–1820 között négy vaskos kötetben adta ki prédikációit, amelyek tanúsítják, hogy a hitelesség alapvető kívánalmával is tisztában volt. „[...] egy hitetlen vagy alkalmatlan Pap, a' ki ha bár úgy tanít is, a' mint kell; de tanításaival ellenkező gonosz életet él, mennyi lelkekben teszen kárt! kiket ördögi példájával rabul visz a' kárhozhatnak magával egyetemben!” „Eggyezzen életünk szánkknak vallástételével!” – gyakran buzdított erre.⁵⁴

Önmagát *őrállónak* nevezte,⁵⁵ aki életét hívei üdvössége „kimunkálkodására szenteli”. Ennek céljából adta ki nem sokkal halála előtt imádságoskönyvét is,⁵⁶ ahogy prédikációival is a valódi megtérést kívánta munkálni: „Mert soha egyéb bűnünk' botsánátját nem várhatjuk még az Isten' irgalmasságából a' Jézus érdeméért is, hanem a' mellyet megbántunk, elhagytunk, és minden rossz következeit a' lehetőségig jóvá tettük.”⁵⁷ Már az I. kötet (1813) legelső prédikációjában figyelmeztetett a gúnyolódás következményeire:

legveszedelmesebb ellenségei a böltességnek 's kegyességnek a' Tsúfolók, a' kik [...] minden elmésségeket arra fordítják, hogy vagy magokból a' Vallás' igazságaiból tsúfot üzenek, azokat útálatba hozzák; a' helyett hogy a' benne lévő drága kintsért még a' tserép edényt is megbetsülnék, inkább a Lelki-Tanítónak némelly nékiek nem tetsző, de meglehet, hogy külömben dítseretes tselekedetei miatt, annak szent Hívtalát is és Tanításait ótsárolják, gyalázzák, és így másokat is azon veszedelem' örvényébe tsábítani igyekeznek, a' mellyből magok talám soha többé ki nem menekedhetnek. (*A' bűnnek megismeréséről*)⁵⁸

A' felebaráti szeretetről szóló 8. prédikációban kijelenti: csak az nevezhető kereszténynek, aki „semmi alávaló tsúnya dologba nem elegyedik, [...] rágalmazásban, rosszsz hí-

53 [ALMÁSI] BALOGH Sámuel, „Az Ékesszóllásnak ismértetésére 's felvilágosítására szolgáló némelly Jegyzetek”, *Tudományos Gyűjtemény* 7, 8. sz. (1823): 67.

54 LÁCZAI SZABÓ József sáros-pataki ref. predikátor és professor *Különböző textusokról készített prédikáziói* [I.] (Sárospatak: Nádaskay András, 1813), 15–16.; *A reformátzió harmadik századjának öröm-innepe...*, 26.

55 Vö. Ezék 3, 16–21; a *Közhasznú Esmeretek Tára* (1831–34) szócikke szintén ebben látta a protestáns prédikátor tisztét: „[...] a' 18. száz. közepe olta harapodzó naturalismus és szabad gondolkodás a' keresztény tudományt elfojtani igyekeznek, következőképpen az Ur beszédének erős őrállókra van szüksége, a' fenyegetődző hitetlenség ellen”. (IX/515.)

56 Lásd *Templombeli köznapi könyörgések* (Sárospatak: Nádaskay András, 1827), Elő-Beszéd.

57 LÁCZAI SZABÓ, *Predikázióinak második darabja...*, 274.

58 LÁCZAI SZABÓ, *Különböző textusokról...*, 1–3.

rek' terjesztésében nem gyönyörködik".⁵⁹ A becsületsértés, rossz hír-keltés okozta kár teljesen nem is tehető jóvá:

tsak egy gonosz lelkű rágalmazás, emberszóllás által is, annyi kárt tehet másnak egy rossz ember, hogy életében se teheti azt egészen jóvá: de azért kötelessége, hogy ha minden kárát vissza nem fordíthatja is, legalább, a' mit lehet, rágalmazó és emberszólló beszédének megmásolásával, visszavonásával, a' megsértett személynek megkövetésével tselekedjen. (*A' Bűn által okozott kárnak visszatérítéséről*)⁶⁰

A 14. prédikáció szerint a hívő ember „senkivel és semmivel egyébbel ellenkezést nem tart, mint a' benne ottan-ottan felébredő hibás vagy bűnös testi gerjedeésekkel 's kívánságokkal” (*A' kegyesség' jutalmairól*).⁶¹

Prédikációi 1814-ben megjelent II. kötete Krisztus hegyi beszédét taglalja. A 4. prédikációban Mt 5, 5 alapján a szelídségre tanít (ugyanebben az évben erre Kazinczy is oktatta Láczeit).⁶² Az elején tisztázza, hogy a szelídség nem jelent „bátortalanságot” vagy érzéketlenséget: „a' legszelídebb embert is meg lehet indítani 's háborítani.” Ám a szelíd és az indulatos ember reakciója között lényegi a különbség: „De épen más, valamelly alávalóságot kedvetlenül érezni! más ismét holmi semmire-kellő tsekélységekben megindulni, dühös haragra 's mérgelődésre hevülni! – *Amaz*, a' legszelídebbekben is megeshetik gyakorta; de *ez*, soha sem.” Mivel „a' szelídség a' heves és indulatos embereknek nehezen fog esni”, tanácsokkal segíti e jellemvonás kialakítását:

1. A' magunkról való fennyen gondolkodást mérsékeljük! mert rendszerént azok legkevesebbé szelídek, a' kik magokat másoknál nagyobbaknak, felsőbbeknek, külömb embereknek hiszik és tartják. A' kik böltességekben, tudományokban, szépségekben, erejekben, gazdagságokban, származásokban, rangokban, hivataljokban magokat elbázzák, 's kelletlenül nagyobbaknak állítják.

A következő tanácsait, úgy véljük, ideje lenne Láczaival szemben is gyakorolni:

59 Uo., 116, 118–119.

60 Uo., 43.

61 Uo., 206.

62 „Hűségtelen a maga ügye eránt, s nem keresztyénese szelíd, hanem bátortalan s magához kevésbé bizó az, a ki eltűri a templom profanálóját” – írta említett levelében (KazLev XI/2647, 348). Kazinczy a templomtisztító Jézustól (Mt 21, 12–17) vett példát „bátor” tettéhez, amikor a *Tövisék és Virágokban* Láczeit (is) „csalánál megcsapkodta”. Máskor inkább korbácsot „használt”, amit aztán vele szemben is alkalmaztak (pl. az Iliász-pörben). Lácza viszont Jézus példáját csak az ahhoz hasonló helyzetekben hirdette követendőnek: amikor „Istennek ditsőssége tetemesen megsértetik”. Máskor a keresztyény „nem mérges, nem dühös, hanem alázatos”, mint Jézus, aki a gyilkosaiért is imádkozott. *A' keresztyéni buzgóságról vagy áhítatosságról*, in LÁCZAI SZABÓ, *Külömböző textusokról...*, 92.; vö. KAZINCZY Ferenc, *Költemények, II, Jegyzetek*, s. a. r. DEBRECZENI Attila, Kazinczy Ferenc összes művei (Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018), 494; *Bajza József és Toldy Ferenc levelezése*, s. a. r., jegyz. OLTVÁNYI Ambrus, A magyar irodalomtörténet-írás forrásai 9 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969), 337, 352.

2. Igyekezzünk másokról is mennél több jót lehet, feltenni. Nagy forrása az az embergyűlölésnek 's bosszúságnak, – hogy az emberek egymásról igen kevés jót hisznek 's tesznek fel; és azoknak beszédeiket mindenkor legrosszabbra magyarázzák.

3. Ne abban keressük a' bűnt, bátorságot, nagy és erős lelkűséget, hogy akármely tsekélységen érzékenyen meginduljunk, és felgerjedett oktalán indulataink után rohanjunk! Nagy lelki gyarlóság ez A[tyámfiai,] ellenben sokkal nagyobb lelkűségnek jele az indulatokat zabolán hordani!⁶³

Ugyane kötet 8. prédikációjából megtudjuk, kik a békességre, illetve nem békességre igyekezők. Ez utóbbiakról így ír:

azok a' tellyességgel nem békességre igyekezők, a' kik minden hiábavalóságon pert, lármát indítanak, a' kik még az ártatlan dologban is elhallgatni, másnak legkisebbet is engedni nem akarnak, hanem akár van részeken az igazság, akár nints, mind addig lármáznak, ellenkeznek, míg mindeneket ki nem fárasztanak, vagy meg nem szégyenítene.

Beszéde második felében arról olvasunk, hogy az alapige (Mt 5, 9) által említett boldogságon kívül még miben áll a „békességre igyekező barátságos jó emberek” boldogsága: *az embertársaik előtt is kedvesek.*

Hová kell nagyobb dítséret a' társaságos életben, mint midőn valakiről azt mondják: ez jó, bűntelen, békesség-szerető ember! nagyobb dítséret ez százszor, mint ha másról ezt mondják: ez derék, tudós, jó mester-ember, nagy pénzü, nagy jószágú, tsak a' kár, hogy mellette kevély, veszekedő, szenvedhetetlen erköltsű. Az olly békesség-szerető embereket, kik senkivel nem örmest perelnek, mindnyájan szeretjük, velek jó kedvel társalkodunk, midőn ellenben a' békesség-háborítókat kerüljük és távoztatjuk. Sőt a' békesség-szerető embereknek, még ha valamelly perbe, ellenkezésbe keverednek is, meg van egyebek felett az a' vizsgálások, hogy minden jó emberek az ő részekre 's pártjokra hajolnak [...].⁶⁴

Figyelemre méltó a 14. prédikáció is, amelyben Lácza – akit a szakirodalomból haragos emberként, Kazinczy üldözőjeként ismerhetünk – a legrészletesebben „értekezik” a harag következményeiről. Mt 5, 21–22 alapján kijelenti: „a' ki tsekélyebb vagy gorombább szitkokra vetemedik, [...] szinte olly nagy törvényét hágja által a' szent Istennek, mint a' gyilkos, és így az Istennek kedvéből kieshetik”. Ha a harag kikerül az értelem irányítása alól, „és magános személyek üldözésére 's bántására tzeloz, [...] már ekkor soha vétek nélkül meg nem eshetik”. A haragtartás az élet és az egészség törvényeivel is ellenkezik: „Vagynak reá példák, hogy a' mérges, haragos embert, egygy felmérgetése megölte.” Ezért „mindenkor kötelességünkkel ellenkező véteknek kell tartanunk, és mint illyet gondosan kerülünk”. „Hogy pedig annál hathatósabban kerülhessük”, most is tanácsokkal szolgál:

63 LÁCZAI SZABÓ, *Predikációjának második darabja...*, 41–54.

64 Uo., 100–115.

1. Igyekezzünk testünket 's egészségünket a' mértékletesség, józanság, munkásság által megkeményíteni [...]

2. A' barátságot, nyájasságot, szelídséget, és a' felebaráti szeretetnek minden jóltévő és kedves hajlandóságait magunkban ébresszük, élésszük, neveljük, és tápláljuk.

3. Ne adjunk helyt magunkban a' mások ellen való gyanúságnak, idegenségnek és felőlünk vélt ellenséges indulatoknak; a' ki mindent rosszra magyaráz, mindent ellenségének ítél, ha haragost, ellenséget, és haragoskodásnak okát nem talál is, tsinál. Valamint a' babonás, a' ki ott is boszorkányokat, ördögi kísérteteket keres és hiszen, a' hol mindennek a' természet útján mennek.

4. Végre, még a' hol nyilvánvaló sérelmekre és méltatlanságra találunk is, [...] igyekezzünk ne annyira rossz akaróinkat megbosszúlni, mint a' vett, vagy vejendő sérelmeket elkerülni, káros és veszedelmes következéseitől megfosztani.⁶⁵

Prédikációi arról is tanúskodnak, hogy Láczaiban nem a felekezeti intolerancia munkált – amivel A' *Gém* költői névsora miatt Kazinczy vádolta s nyomában egyes kutatók is vélik⁶⁶ –, hanem a tolerancia, s ennek alapjaként a külsőségekkel keveset törődő igaz vallásosság.⁶⁷ Például az I. kötet 21. prédikációja:

Nem a' külső keresztyéni szokásokat, egymástól magokat megkülömböztető felekezeteket kell a' Valláson érteni! ezek változtak a' Krisztus idejétől fogva sokszor és sokképpen, változhatnak ezután is. [...] Akármelly tisztasággal, lelki szabadsággal és egyéb méltóságokkal dicsekedjen is a' mi Vallásunk' felekezete, távol legyen tőlünk, hogy ebben elbizakodjunk, eltévelyedjünk, hibás vélekedésekre 's tselekedetekre vetemedjünk, a' magunk felekezete' hitét egyedül szent és idvezítő hitnek tartsuk, mint a' mellyet többé jobbitani nem is lehet, nem is kell! egyebekét pedig megvessük, kárhoztassuk.⁶⁸

Vagy a reformáció emlékünnepe, 1817. július 13-án elhangzott beszéde, melyben – a „nagy Exámen” időszakát kihasználva – elsőként „tisztelte meg” Magyarországon a hitújítás harmadik centenáriumát:

Hitünk jobbulásának *életünk jobbúlása* legyen örökös és szüntelen való tzélja és vége! E' nélkül amaz sem ér semmit! sőt e' nélkül több kárt tenne amaz is mint hasznót. [...] Ne hidje azért közzületek senki, hogy az igazságnak tsupán az esmérete, hogy a' tselekedetektől üres, holt hit által idvezülhessen! Ne hidje el magát azon külső szerentséjében, a' mellyet származásának vagy neveltetésének köszönhet! Mind ezek gondolóra se fognak jönni az ítéletnek ama napján! nem kérdi ott senki: – mellyik Ekklésiai társaságban éltünk! a'

65 Uo., 195–203. A 30. és 40. prédikáció bővebben is rámutat, hogy a bosszúálló (perlekedő) embert a kevélység fűti (410–420, 533–544).

66 KazLev XI/2647, 348–349., vö. BÍRÓ, A *legnagyobb pennaháború*, 511.: „Lácza Szabó a felekezeti intoleranciát feltűnő módon helyezte át idézett publikációjában irodalmi síkra.”

67 „Az igaz buzgóság együtt jár az ártatlan és tiszta jámbor étellel; valamint ellenben a' vak buzgó emberek gonosz és tisztátalan életűeknek szoktak tapasztaltatni.” LÁCZAI SZABÓ, *Különböző textusokról...*, 91.

68 A' *Keresztyén Vallás' örökös vóltáról*, in LÁCZAI SZABÓ, *Különböző textusokról...*, 313, 319.

Katolikusok, Reformátusok, Evangélikusok vagy Óhitűek társaságában é? hanem csak azt: vajjon híven követtük é az igazságot, mely által világosítottunk?⁶⁹

De felidézhetjük a kollégium és a tiszáninnyi egyházkerület főkurátora, Vay József (1750–1821) „utolsó megtiszteltetésén” mondott halotti beszédét is, melyben a „lelki fő Igazgatók” szolgálata legfontosabb kihatásaként értékelte az igazság ismeretében való előbbrehaladást, annak felekezeti kisajátítása és a vallásos „versengések” helyett: „Igen kívánva óhajtanák ugyan minden jó szívű érzékeny Keresztyének, hogy semmi vallásos Felekezet az ég alatt a’ másikat ne sértegetné; hanem a’ Vallás szentségének és lelkiesméret szabadságának, melyeken a’ felvigyázó és birói hatalmat a’ szent Isten egyedül magának tartotta fenn, hagyna békét minden!”⁷⁰

Kazinczynak a prédikátor Láczaí iránti, előítélettől táplált ellenszenvé⁷¹ az 1810-es évek második felében megenyhült, s például a Vay József emlékezetén elhangzott szónoklatát a sárospataki „fényes, roppant gyülekezet” tagjaként meghallgatta. Levélben is beszámolt az eseményről, melyben Láczaí nevét már nem kíséri negatív megjegyzés,⁷² s Vay-életrajzában is csak a tényekre szorítkozott – Rádaynak a mottóban idézett kérdésére adott megkésett feleletéhez hasonlóan: „itt a hely predikátora Láczaí József professzor tartá a tanítást”.⁷³ Sőt a Vályi Nagy Ferenc temetésén hallott prédikációját meg is dicsérte: „A’ hely’ Predikátora, Prof. Láczaí József Úr, igen szépen készült Beszédet tartá a’ Templomban az Evangyéliomi Századosnak e’ szavai felett: Bizony ez az ember igaz vala...”⁷⁴

A pályatársak ítélete

Nekrológjában a *Hazai és Külföldi Tudósítások* – az az újság (bővített címmel és tartalommal), amely majd’ húsz évvel korábban Láczaí inkriminált szövegeit első ízben leköszölte – mint „szeretett és tisztelt lelkipásztorról”, „közkedvességű és nagy hasznú tanítóról” emlékezett meg Láczaí Szabó Józsefről.⁷⁵ A *Tudományos Gyűjtemény* főként „több rendű hasznos ’s épületes magyar munkák’ szerzőjük ’s részint fordítójok”-ként vette számba munkásságát.⁷⁶ Bővebb információt a halotti beszédekből kaphatunk róla. Bár igaz van

69 *A reformátzió harmadik századjának...*, 24–25.

70 *Az egyházi fő Igazgatóknak istenes Méltósága, in Consistorialis és halotti beszédek, melyek néhai Vajai Vay József [!] úrnak [...] utolsó megtiszteltetésére [...] elmondattak*, 50–67 (Sárospatak: Nádaskay András, 1822), 54–55. KazLev XVIII/4097, 110.

71 Lásd KazLev VII/1687, 323; X/2325, 136; XI/2523, 68.

72 KazLev XVIII/4097, 110.

73 KAZINCZY Ferenc, „Vay József”, in KAZINCZY Ferenc, *Magyar Pantheon: Életrajzok és életrajzi jegyzetek*, kiad. ABAFI Lajos, Nemzeti könyvtár 36 (Budapest: Aigner Lajos, é. n.), 265.

74 VÁLYI NAGY Ferenc, *Polyhymnia II könyvekben*, I. (Sárospatak: Nádaskay András, 1820), XII; KazLev XVII/3824, 53–55.

75 23, 2. sz. (1828): 305.

76 11, 11. sz. (1828): 125–126.

Kazinczynak, hogy ezek tónusa általában a tömjén,⁷⁷ az alábbi szónoklatokból kirajzolódó portré hasonlít a Láczaí prédikációi által bemutatott békességszerető emberre.

Először Major József (1779–1830) sátoraljaújhelyi lelkész prédikált, Rozgonyi József egykori tanítványa, aki 1816-tól Kazinczy főkuratori szervező tevékenysége eredményeként lett az újhelyi gyülekezet prédikátora.⁷⁸ Major beszédéből⁷⁹ Láczaít és elméjű, „sebes és pontos látású”, kedves és szolgálatkész emberként ismerhetjük meg, aki – „Istenfélő és kegyes szüléktől származván” – szívében csendes vallásos érzéseket és indulatokat táplálva, szerényen élt, mintha minden érdem nélkül lett volna. Ezzel összhangban szólt az alapige: „Kissebb vagyok minden te jótéteményidnél és igazságodnál, mellyet tselekedtélt a’ te szolgáladdal!” (1Móz 32, 10) Pályája során ért „elmellőztetését” készséggel megbocsátotta.⁸⁰ Noha más „kedvetlenségek” is érték, végig tiszteletben és szeretetben részesült: „Az ő 20 eszt. a’ maga hazájában folytatott Predikátorsága, nyilvánvaló bizonsága annak, hogy 1828 esztendőök alatt annyira már munkálkodott a’ Jézus vallásának lelke, hogy közöttünk nem úgy mint valaha Názáretben, a’ Próféta nem vala tisztesség nélkül a’ maga hazájában; mert bár némelly kedvetlenségeket kóstolt is, de tsakugyan szerettetett, tiszteltetett ő, és a’ legjobb emberek bizodalommal ajándékozták meg őtet.” Major is megajándékozta bizalmával: „a’ vele lett megismerkedésemnek első órájától fogva az én teljes bizodalomamat birta, és engemet viszont a’ maga teljes bizodalomával megtisztelt”. Láczaí főntebb idézett prédikációja (II/4) a szelídek Istentől nyert jutalmaként értékeli a „megelégedő, jó kedvű” életet is. Majornál pedig Láczaíróól olvassuk, hogy „jól folyt az ő dolgai, [...] vidám volt, és olly sokaktól szerettetett”.

Láczaí érdemeihez sorolja végül Major azt is, hogy „eggy vólt ő azon magyar Íróink között, kiket a’ nyelv újításának lelke meg nem szállott, tiszta magyar írása módját megtartván mind végig”. Major is közékük tartozott persze, akinek írásmódját Kazinczy ugyanezen okból kifogásolta ez idő tájt. Ettől függetlenül Majort – akinek előbb pozitív jellemvonásait ismerhette meg, nem pedig Hübner-fordítását – Kazinczy a barátjának tekintette.⁸¹ Ahogy Szentgyörgyi József esetében is elégnék tartotta, ha barátok közt csupán „a’ szív jár egygy úton”.⁸² Megjegyezzük: Kazinczy talán legjobb barátja, Kis Já-

77 KazLev XVI/3707, 309.

78 Bővebben lásd: MAGOS István, „»...meggyőződést és életet szerezzen«: Major József sátoraljaújhelyi prédikátor 1820-as beszéde a lelkészi hivatásról”, *Vallástudományi Szemle*, 14, 1. sz. (2018): 26–49.

79 *Az Isten jószágának az egészséges és jó napokban való háládatos megismerése és érzése, mint legjobb készület a szenvedésekben, betegségekben és a halálban való tsendes megnyugovásra, békességtűrésre és reménységre, Egy halotti tanításban előadva, mellyet néhai nagy tiszt. és tudós Láczaí Szabó József úrnak, a S. pataki ref. eklésia hív lelkipásztorának, és a Nemes Kollégiomban Keresztén erköltsi s egyéb papi tudományokat tanított professornak utolsó érdemlett tisztességére készített, és a S. pataki ref. templomban sept 23. 1828. elmondott Major József S. A. Újhelyi Predikátor (Sárospatak: Nádaskay András, 1828), 1–23.*

80 Major itt feltehetően arra utal, hogy 1805-ben Láczaí kényszerűségből fogadta el meghívását a lepsényi papságra, miután a (pápai) tanári kar nem tudta keresztülvinni a kollégium elköltöztetését Komáromba. Láczaí ezt a *Halhatatlanság’ Oszlopa* első kiadása ajánlásában is fájalta (Vác: Máramarossi Gotlib Antal, 1807). A költözést támogató „agitációs induló”-ja kapcsán lásd: Csörsz, „A pápai református...”, 109–121.

81 KazLev XV/3370, 39; XIX/4602, 554.

82 „’S egygy vagy e Te azért Somogyi Gedeonnal, azért hogy ez a’ marha ember a’ Te írásodat is a’ magáé mellé nyomtattatá? Nem, barátom, úgy szeretlek mint mindég.” KazLev XI/2634, 314; vö. KazLev VI/1427, 252.

nos ugyanilyen jó barátságba került Pápán más neves tanárok (Márton István, Tóth Ferenc stb.) mellett Láczaival is, aki – egészségügyi kérdésekben is járatos lévén – maga oltotta be Kis gyermekeit a tehénhimlővel.⁸³

Majort követően az egykori tanártárs, az utolsó pataki polihisztornak tartott természettudós-filozófus Nyíry István (1776–1838) – 1831-től az Akadémia levelező tagja, majd tagja⁸⁴ – szónokolt, aki szerint hiteles élete által Lácza a legszélesebb körben árasztotta jó befolyását: „Példát mutatott a’ predikáló- példát a tanítói székekben, példát mutatott fáradhatatlan szorgalmatossága által, melyekről 21 darab köz kedvességet nyert kinyomtatott munkái a’ késő maradéknál is élő tanúk lesznek.” Mint tanár diákjait „valóban szerette”. Lelkészként gyülekezetét „szívén hordozta”. Ennek gyümölcseként „beszédbeli egyenességét, mély és a’ szív belsőjét is megható intéseit 20 esztendő alatt elfogadtuk”. Pápai működéséről (1791–1805) sem feledkezve meg, Lácza halálában Nyíry egy erős, közteherbírársra termett oszlop kidőlését fájalta. „Valóban elvesztettünk, elvesztettünk életünknek egy Tanúját, Tanítóját! – Óh bizony az ő emlékezete későre felmarad közöttünk!” – zárta orációját Lácza munkásságának egyik legközelebbi tanúja.⁸⁵ A halotti beszédek tartalmazó füzet végén olvasható *Gyász-vers* ugyanezzel vigasztal: amíg Sárospatak fennáll, addig ő is „élni fog, élni mindég”. Jelenfi Károly költeménye az egész nép által meggyászolt nagy papot és emberbarátot siratja Láczaiban, aki „csak a közjóra lángolt”.

Következtetések

Az eddigiek fényében sem feltételezhető, hogy Lácza Szabó József, aki a keresztény élet egyik legnagyobb akadályaként beszélt a gúnyolódásról (a „hírhordásról” is), s prédikációit átszövik az ezzel kapcsolatos intések, eközben a „csúfolódók székébe” ült (Zsolt 1, 1), és egy „egészen elképesztő ízléstelenségről tanúskodó gúnyiraton” dolgoztatott.⁸⁶ A valódi probléma most is inkább az, hogy Kazinczy az irományhoz hasonló „egészen elképesztő ízléstelenséggel” áskálódott ellene. Kereszténységén folyamatosan gúnyolódva, semmirevalónak, embertelennek nevezte, még az édesanyja gyalázásától sem riadt vissza: *A’ Tántzos Medve* jóslatát beteljesítve, „Kurva Fiá”-nak bélyegezte.⁸⁷ Egyébbel nem is menthetnének e magatartását, mint önmagára vonatkoztatott szavaival: „szertelen érzékenységgel (literátori zsémbelődésével)”,⁸⁸ vagy amivel egykori teológiatanárát, Őri Fülöp Gábor (1739–1823) szuperintendenst mentegette, aki egyszer, a szüreti munkák végén „röhögve nevetett” valakinek a szolecizmusain: „Igaza van a’ Stóának: a’ jó és a’ bölcs,

83 Kis János superintendens, *Emlékezései életéből: Maga által feljegyezve* (Budapest: Franklin-Társulat, 1890²), 413; KazLev III/640, 149.

84 *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei*. Első kötet (Pest: Trattner-Károlyi, 1833), 65. Egy munkája e kötetben is olvasható, közvetlenül Berzsenyi Dániel *Póétai harmonistikája* előtt: *A’ fa és kőhiderő’ hasonlati meghatározása*, 232–245.

85 „A vigasztalásról való beszéd”, in *Az Isten jóságának az egészséges és jó napokban...*, 49–58.

86 BÍRÓ, *A legnagyobb pennaháború*, 611.

87 KazLev XII/2756, 144–146; 2807, 269–270; 2811, 283.

88 KazLev XIV/3279, 308–309.

a' bolond és a' rossz synonymumok, s' minden emberi botlás arra reducáltathatik, hogy bolondok vagyunk.”⁸⁹

Miközben Kazinczy maga is hangoztatta, hogy „tévedésben lehet”, és elismerte, hogy levélírás közben „elhagyja az okosság”⁹⁰ – aminek oka Bod Péter szerint az indulat,⁹¹ s erre Lácza is rámutatott prédikációiban –, ellenszenvvel, sőt mély gyűlölettel telt szavainak⁹² hitelt adva, azokat „egyértelműsítve” kapcsolják mérvadó szakmunkák is még mindig szerzőként Lácza Szabó József nevéhez a gúnyiratot. Jóllehet már Tolnai Vilmos 1929-ben megjelent alapvető monográfiája szerint „kiderült, hogy e határtalanul nyers és aljas irat szerzője nem lehet ő”.⁹³ Tolnait erről Harsányi István tanulmánya győzte meg, amely Balassa vélekedésének ellentmondva több oldalról kizárta Lácza szerzőségét. Azt is bizonyosra vette, hogy nem Sárospatakon, hanem a Dunántúlon keletkezett.⁹⁴ Nem sikerült kideríteni, kitől származik a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtára katalógusában a gúnyirat lelőhelyét (Balassa kiadását) mutató cédulán olvasható régebbi ceruzabejegyzés: „Nem bizonyos, hogy Lácza írta. Szerintem egyenesen ki van zárva.”

Sárospataki kortársai szintén nem gúnyiratszerzőként ismerték. Távolabbról feltételezett alattomos és bosszúszomjas természetéről sem volt tudomásuk. Már Pápa is szelíd és „nyílt szívűségéről” volt nevezetes, aki konfliktusos helyzetekben, ha az érvek hatás-talanok, hátrébb lép.⁹⁵ A „szent erkölcsű, tiszta fejű” Vályi Nagy Ferencsel⁹⁶ is bizonyára kölcsönösen igaz embernek tartották egymást, még ha nem is értettek mindenben egyet.⁹⁷ A pataki tanárokról feljegyzéseket készítő Szombathi János magyarul írt rövid, majd kéziratban maradt latin nyelvű műve alapján csak később, bővítve publikált szócikkében ugyanúgy nincs szó gúnyiratról, mint Kazinczyval folytatott levelezésében – vagy ép-

89 KazLev X/2278, 32; konkrétan Láczaival kapcsolatban lásd: KazLev XI/2639, 334; vö. még KazLev XVI/3638, 138: „A' Jóknak és Nagyoknak is vagynak elborúlásaik.”

90 Általános érvénnyel erről 1827-ben nyilatkozott Toldy Ferencnek: KazLev XX/4741, 208.

91 Lásd *Szent Hilárius* ([Szeben:] 1768), 131: „*Mi zavarja meg az okosságot?* Az indulat, mint a napot meghomályosítja a felleg.”

92 Négy évvel a gúnyirat közlése után megjelent *Tövisek és Virágok*-kiadásában, *A' lúdhattyú* jegyzetében Balassa József is megállapította: Kazinczy már a kötet megjelenése (1811) előtt, „régóta gyűlölte” Láczaikat. KAZINCZY, *Tövisek és Virágok*, 68.

93 TOLNAI Vilmos, *A nyelvújítás: A nyelvújítás elmélete és története* (Budapest: MTA, 1929), 117–118.

94 HARSÁNYI, „A Kazinczy F. ellen írt...”, 503.

95 TÓTH Endre, *Mándi Márton István élete* (Pápa: Főiskolai Könyvnyomda, 1931), 54–57; BODOLAY, „A türelmi rendeletől...”, 126–127; vö. *Halhatatlanság' Oszlopa...* [1807], [1–16.: *Ajánló levél; Elő-beszéd*].

96 Kazinczy jellemzése, lásd VÁLYI NAGY, *Polyhymnia II könyvekben...*, XV–XVI.

97 Bár Kazinczy kettejükhez való eltérő viszonyulása különböző látásmódot eredményezett, úgy véljük, mégsem alakulhatott ki köztük kiélezett ellentét, amit kritikai kiadása bevezetőjében Sobor András állít, feltehetően Kazinczy egyik levele alapján, vö. KazLev XI/2608, 251–252. Vályi Nagy nemcsak a *Mondolatot* helytelenítette, hanem azt is, ahogy *Az Új Holmi*-recenziójában „Szemere Pál *Patakot* nagyon megrugdosta” (KazLev VIII/1813, 42.). Később ő hívta fel Kazinczy figyelmét Lácza válaszára is – lásd KazLev X/2330, 146; 2365, 216. Ezenkívül mindketten tudták, ki *Az Istennek kedves keresztyén*: aki mindenről lemond, „a' mire az indulat ragadja”. Ezt Vályi Nagy kimerítően tárgyalta ilyen című halotti beszédében (Sárospatak: Nádaskay András, 1813), ahogy Lácza is prédikációiban. Vö. VÁLYI NAGY Ferenc, *Ódák Horátz mértékeinn* [1807], s. a. r. SOBOR András, *Régi magyar költők tára* XVIII. század 3 (Budapest: Balassi Kiadó, 1999), 13–14.

pen Kazinczy 1818-as Sárospatak-tanulmányában, amelyben pedig Láczaíró is szó van.⁹⁸ Helyette arra a német nyelvű újságcikkére emlékeztet a szócikk, melyben Láczaíró „egy angol utazó becsméréseit verte vissza”.⁹⁹ A történetről, a cikk magyar nyelvű kivonatolásával, 1817-ben a *Tudományos Gyűjtemény* 1. évfolyama is beszámol, amely a vádakra írt feleletéből ítélve Láczaíró „nemes szívű, derék Hazánkfiá”-nak nevezi.¹⁰⁰ Míg a tanári karból a történész-könyvtáros Szombathival Kazinczy inkább könyvészeti, tudományos kérdésekről levelezett, a költő-matematikos Kézy Mózes professzortól, legbensőbb pataki barátjától aktuális híreket szerzett. Külföldi peregrinációja (1810–1813) után gyakran találkozott vele személyesen is. Kézytől tudta meg például, hogy Láczaíró, Rozgonyi és Kövy professzorok mennyire örültek a *Mondolatnak*, „rajtam mulatták magokat minden üres órájuk alatt”.¹⁰¹ Kínálkozik a párhuzam: Láczaíró ez idő tájt panaszkodott arról, hogy „kettős hivatalával” járó elfoglaltságai mellett még írásra is „kevés üres órája marad”.¹⁰² Helytálló Harsányi következtetése: „Ha Láczaíró irta volna a gúnyiratot, arról Kazinczynak, pataki bizalmas emberei (Vályi Nagy Ferencz, Szombathi János, Kézy Mózes) útján bizonyosan határozott tudomása lett volna s nem lett volna kénytelen tájékoztatatlanságban maradni.”¹⁰³

Láczaíró 1813-ban megjelent válasza

Szemere Pál e nem túl biztató megállapítással kezdi egyik tanulmányát: „A vádakat a legteljesebb védelem sem mindenkor némíthatja el...” Ha csupán a személyt éri igazságtalan támadás, nem is érdemes védekezni, jobb hallgatni. Azonban „vannak esetek”, amikor a „vádoltatott tartozik szólani”. Ha valakit „ügye parancsol védelemre”, mégis hallgat, „az oly gyarló, mint a ki hiúságból dulakodik”.¹⁰⁴ Nem kérdéses, hogy Láczaíró vélt hallgatása hozzájárult negatív megítéléséhez. Pedig Láczaíró a saját ügyében sem hallgatott. A *Halhatatlanság’ Oszlopa* című verseskötete második kiadásának bevezetésében – amire nem szokás hivatkozni,¹⁰⁵ noha a Kazinczy-levelezésben is van rá utalás, s a *Felelet a Mondolatra* e kötet írójaként ismeri – a tényekkel egyezően beszéli

98 Szombathi szócikkeihez hasonló tárgyilagosságot tartalmaz róla Kazinczy írása is: „1. Sáros-Patak hajdan Szabad-Királyi, sokszor Királynéi, most Mező-Városnak Története, 2. A’ Sáros-Pataki Reform. Collégiumnak Historiái és Statistikai Isméréte”, *Tudományos Gyűjtemény* 2, 5. sz. (1818): 16, 26.

99 SZOMBATHI János, *A’ Sáros-Pataki Ref. Kollégiomnak rövid Históriája, fő pátrónusainak, kurátorainak, professorainak, és a’ közelebbi időbeli sénéiorainak laistromával* (Sárospatak: Nádaskay András, 1827²), 51; LÁSZLÓ János, „A sárospataki tanárok életrajza [Szombathi János latin nyelven írt műve, Soltész János átdolgozásában, László János kiegészítéseivel]”, *Sárospataki Lapok* 9, 44. sz. (1890): 923–924.

100 Y [FEJÉR György], „Kivonás e’ feleletből: Ehrenrettungs-Versuch der Ungarischen Nation gegen die Schimpfnachricht eines reisenden Engländer’s”, *Tudományos Gyűjtemény* 1, 11. sz. (1817): 109–119; vö. FEST Sándor, „Angolok magyar irodalmi ismeretei 1830-ig”, *Irodalomtörténet* 7 (1918): 165–169.

101 KazLev XI/2608, 251; 2621, 279; 2624, 288.

102 *Halhatatlanság’ Oszlopa*... [1813], V.

103 HARSÁNYI, „A Kazinczy F. ellen írt...”, 504.

104 *A tudományos perekről s a tollharcokról*, in SZEMERE, *Munkái*, 2:195.

105 Harsányi nem említette, Váczy János említette, de bizonyosan nem volt a kezében, KazLev X, 526; XI, 537, Varga Imre nem is tudott róla, vö. *Protestáns iskoladrámák II.*, s. a. r. VARGA Imre, Régi magyar drámái emlékek XVIII. század 1/2. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989), 1233.

el karaktergyilkossága történetét. Válasza néhány hónappal a *Tövises és Virágok* megjelenése után készült el: 1813-as évszámmal, talán már 1812-ben megjelent kötete¹⁰⁶ *Előbeszédének* keltezése 1811. július 25. „A’ Történet ez vala: – Még 1807-dik esztendő’ elein olvastam a’ Hazai Tudósítások által közlött, és Egerből került, ’s a’ Magyar Poésist illető némelly mérész Állatásokat, mellyekben, egyebek között a’ cadentiás Magyar Verseknek Íróji tsaknem annyi szókkal *leostobáztattak*.” (V)

A *Hazai Tudósítások* 1807-es évfolyamában több cikknek is témája, hogy az időmértekes verseléstől várható a nyelv, illetve költői ízlésünk további tökéletesedése.¹⁰⁷ De Lácza kezébe jól beazonosíthatóan egy előző évi lapszám került, melyben nem ilyen megengedő stílusban olvasott a témáról. Az *Egerből, August. 9. napján* címmel megjelent cikk arról tudósít, hogy néhány Heves vármegyei ifjú, másodéves joghallgatók – „kik Bodnár Antal Úrtól két esztendeig tanulván a’ M. nyelvet és Literaturát” – illendőnek tartották előmenetelüket nyilvánosan is megmutatni. Száz állítást fogalmaztak meg „köz megvizsgálásra” magyar nyelven, „hogy ez által is a’ Hazai nyelvnek elegendőségét megbizonyítsák”. Csupán néhányat sorolt fel belőlük az újság, melyek közül Láczainak valószínűleg a 86. tetszett a legkevésbé: „Minden Magyar Poéta megalatszonyítja a’ M[agyar] nyelvet, a’ ki akár a’ Rhithmusoknak, akár a’ melodiás verseknek végein a’ hangokat megegyezteteti.”¹⁰⁸

Ámbár az ifjak nem voltak kíváncsiak az övéktől eltérő véleményekre – hiszen állításait „nem tsak elégséges okokkal” bizonyították, hanem „az Ellenvetések ellen is védelmezték” –, Lácza Szabó József küldött „eggy Levelet” a lap szerkesztőjének, Kultsár Istvánnak, melyben a saját fordításain keresztül is megmutatta, hogy „a’ Magyar Nyelv szinte olly alkalmas ugyan a’ metrumokra, mint a’ Deák; de azért még sem illik a’ cadentiás Verseket is átaljában legyalázní” (VI). Az „édeskésen-keserű” Kultsár¹⁰⁹ több mint két éven át őrizte Lácza „levelét”, pontosabban annak egy részét. „Én ezt is jóra magyaráztam – írja Lácza –, hogy talám a’ Redactor Úr az ez által támadható ízetlenségnek kívánta eleit venni, és a’ dologban megnyugodtam.” (X). Míg nem 1809 decemberében a tudta és megkérdezése nélkül közölte *A’ Magyar Versekről* címmel,¹¹⁰ megcsönkítva, „minden függésből kiszakasztatva, [...] ok, cél és vég nélkül”. Legalábbis látszólag: közben elkészült Czinke Ferenc szatírája, amelyet (ahogy említettük) 1810-ben induló folyóiratában publikált, Lácza szövegét is újraközölve. Lácza először a „mérész Állatások” valódi szerzőjének gyanította Czinkét, aki „maga se tudhatja, miért kelt ki ellenem? (ha ugyan kikelt!) mert úgy látszik, mintha a’ metrumos Verseket akarná magasztalni és menteni ellenem; holott én azokat soha nem gyaláztam, se nem bántottam; sőt mondhatom, hogy én azokat is tudom úgy betsülni, ha nem jobban – mint Prof. Úr; tsakhogy – az igaz, hogy a jobbféleket” (XIII).

106 Vö. KazLev X/2330, 146.

107 Pl. Vályi Nagy Ódák Horátz’ mértékeinn (1807) című kötete kapcsán is, lásd az április 11-ei számban: 2, 29. sz. (1807): 243.

108 *Hazai Tudósítások* 1, 15. sz. (1806): 124–125.

109 Kazinczy jellemzése: KazLev XII/2907, 503.

110 *Hazai és Külföldi Tudósítások* 4, 51. sz. (1809): 393–395, Nagy Karátson hava [december] 23., *Tudományos dolgok* rovatcím alatt.

Czinke versével mint *poétai művel* Lácza Szabó is elégedetlen volt, akárcsak Szemere Pál, aki azt Képlaki néven „letaposta, de a’ viaskodás közben az én tsekély betsületemhez is meglehetősen motskos lábakkal hozzá rúgdosott” – teszi hozzá Lácza (XI). Ilyeneket írt róla Szemere a recenziója elején:

Ha az olvasók a’ Mérték’ és Rím’ [...] ügyében L. Úrtól valami új ideát vártak, – várhattak pedig egy olyan Tudóstól, a’ ki kisatyrázni merte azt, a’ mihez *nem ért*, – nagyon megvannak csalattatva. [...] A’ nagy praefidentiájú ember, megvetve minden okokat, egyedül auctoritással akar a’ pernek véget vetni. [...] Különös az REC. előtt, hogy ő egészen másként gondolkodik a’ M. Poéták felől, mint legtöbbször: azokat szereti ő, a’ kiket sokan nem csudálnak, talán nem is akarnak esmérni. Orczinak *Bugaczi csárdáját* úgy tiszteli, mint Horác’ Epistoláit a’ latán poésis legszebb darabjai között; ellenben Csokonait scandalizálódva olvassa sokszor; ’s *egynéhány év alatt sok kötetre* gyűlte verseit nem is esméri verseknek legnagyobb részben. Ha csak Rímet találni, prózai könnyűséggel, bővséggel írni, ’s egynehány paraszt hahotára fakasztó witzet ejteni elég, úgy igaza van L. Úrnak *Mátyási és Poócs* Uraknak eredeti Szép (!) Remekjeik (!) felől.¹¹¹

Az *Új Holmi* egy példánya és annak recenziója „Tek. Kazinczy Ferentz Úrnak betses ajándékából” került a kollégium könyvtárába, s innen Lácza Szabó József kezébe (X). Bár Lácza nagyjából Czikének köszönhetette Szemere fönti sorait, iránta sem táplált haragot, hanem sajnálatát, szégyenkezését fejezte ki a Czikét ért sokkal súlyosabb következményekért: „Hogy Hivatalának küszöbén is olly ok és szerentse nélkül akasztotta öszve betsületes emberrel a’ tengelyt, és azért olly érzékenyül lakolt, sajnálom is, szégyenlem is, de róla nem tehetek!” (XIII.)

Szemere Láczaival szembeni igazságtalanságaira könnyen fény derül, ha Lácza szövegét is elolvassuk, amelyben nincs szó a („legnagyobb részben” rímes verseket író) Csokonaitól való skandalizálódásáról (vissza is adja majd a labdát, előszava végén), vagy a per véget vetésére irányuló szándékáról. Lácza most is csupán a kizárólagosság ellen emelt szót, ahogy említett 1793-as verstani jegyzeteiben a latin versírás kötelezővé tétele ellen is tiltakozott: „De minden Ifjat, személy válogatás nélkül, vagy van reá hajlandósága, vagy nints, és a’ Deák Nyelvbe elégséges készülete, Deák Versírásra szorítani, ’s botozni, nagy gorombaság...” E művében a magyar versek témakörén belül tárgyalta már az időmértékes verselést, a legjelesebb alkotók közt Kazinczyt is számon tartva.¹¹² Később sem kívánt „a’ Rhythmusok védelmezője” lenni, akinek Az *Új Holmi* és Szemere recenziója beállítja. Véleménye szerint a rímes verselésnek elég jó védője az „uralkodó szokás”.¹¹³ Lácza Szabó ugyanúgy nem utasította el az időmértékes verselést, amellet, hogy a rímesben is értéket látott, miként a „Kazinczy-párti” Vályi Nagy sem vetette el a rímes verselést, miközben propagálta az időmértékest.¹¹⁴ Ha Lácza írása legalább Az *Új*

111 Az *Új Holmi*’ első csomójának kritikái megítéltetése (Pest: Trattner, 1810), 5–7; SZEMERE, *Munkái*, 2:267–268.

112 LÁTZAI SZABÓ, „A’ Poésisról való Jegyzések...”, 407–409.

113 Hasonló vélekedéseket Kazinczy levelezésében is találunk: KazLev I/213, 376; II/517, 468; VIII/1854, 134.

114 Lásd VÁLYI NAGY, *Ódák Horác’ mértékéinn...*, 237–247; vö. KazLev V/1179, 189.

Holmiban eredeti formájában jelenik meg, ez talán Szemere előtt is világosabb lett volna. Sőt akkor a *Tövisek és Virágok* német nyelvű recenziójában Kis János sem írhatja le azt a képtelenséget – feltéve, ha elolvassa a teljes szöveget, és nem csak Kazinczy tájékoztatására támaszkodik¹¹⁵ –, hogy Lácza A' *lúdhattyú* kiváltó okaként a jobb írók mellett a jó dolgokat is támadta („nicht nur die bessern Schriftsteller, sondern, was mehr ist, auch die gute Sache angegriffen”). De azt is írta Kis, ismerte Lácza, hogy bizonyosan visszatartotta volna epigrammáját: „Rec. setzt voraus, dass der Vf., der die bürgerlichen Verhältnisse des Mannes kennt, sein Epigramm gewiss unterdrückt haben würde, wenn es diesen in den gedachten Verhältnissen unglücklich machen könnte.”¹¹⁶

A szöveghez tartozó fordításait a *Hazai Tudósítások* 1807 decemberében közölte folytatásokban. Először a 16. századi Perényi Gábor sírfeliratának még diákkorában készített fordítását a latin eredetivel; a magyarázat szerint Lácza a sárospataki katolikus templom kriptájából a saját kezével „vakarta ki”, s illesztette össze a töredezett kódarabokból.

Az ólta is egyszer máskor próbálgattam írni Deák és Görög mértékű verseket; de leg figyelmesebb kezdtem lenni erántok némelly újabb kritikusaiknak s' Poétáinknak a' véghangos (*cadentiás*) versek ellen tett élesebb kikeléseiktől fogva. Mennyit lehessen e' részben nyelvünk alkalmas voltáról reményleni, annak próbájára nemzeti Litteraturánk Barátnak ítélete alá terjesztem közelebb Horatius legelső satyráját egyenlő számú és mértékű Verseken.¹¹⁷

A Horatius-fordítás ajánlásában a *Hazai Tudósítások* még a klasszikus mértékeken helyesen verselő „érdemes íróink” közt méltatta Lácza Józsefet is.¹¹⁸

E fordításához kapcsolódó „rövid értekezés”-ét a „dorgáló Apologus”-sal együtt Kulcsár más kontextusba helyezte, amit Lácza etikai alapon kifogásolt: „K. I. Úr, ezen darab Írásomnak idején és helyén kívül való mind *elnyomásával*, mind *kihirdetésével* a' maga *Újság-Írói* hivatalára megkívántató közönséges bizodalomnak meg nem felelt. Vagy *úgy* és *akkor* kellett volna azt közönségessé tenni, a' *mint* és *mikor* reá bízott; vagy *sehogy* és *soha se*.” Jól látta Kis János: nem Lácza „gondolatlanságából” jelent meg végül az írás, ahogy Kazinczy hitte,¹¹⁹ messzeszemő következtetéseket levonva, az előzmények ismerete és a körülmények figyelembevétele nélkül.¹²⁰ Mindezek ellenére Lácza nem említené fel a történetet, ha még mindig egyszerű falusi pap lenne.

115 KazLev VIII/1896, 222.

116 Idézi KAZINCZY, *Tövisek és Virágok*, 86.

117 *Hazai Tudósítások* 2, 36. sz. (1807): 378–379.

118 *Hazai Tudósítások* 2, 38–39. sz. (1807): 393–395, 402–403. Lácza Horatiusa („Horáitz' magyarosított Satyrája”) mecénásként Festetics Györgyöt szólítja meg.

119 A' *lúdhattyú* keletkezése kapcsán ezt írta Döbrentei Gábornak: „Lácza a' Hazai Tudósítások tavaly Decemberben írt gondolatlan Aufsatzára.” KazLev VIII/1897, 225.

120 Kézy Mózes korábbi leveléből (KazLev VII/1636, 197) pl. tudta: ekkoriban halt meg Lácza egy gyermeke (ahogy Kövynek és Rozgonyinak is), 1809 decemberében legfőljebb szövege megjelenése kapcsán bosszanthatták verstani kérdések.

De az idők változnak! Ismét Professori, egyszersmind Predikátori tisztos hivatalra tétet-tem méltóvá, még pedig sokkal több Tanítványok közt, és nagyobb interessált Közönség előtt, mint Pápán 14 esztendő alatt valék. Illendő tekintet és bletsület nélkül egy nap se lehetek hasznos Tanító! – haszontalan lenni pedig egy szempillantásig sem akarok! (XII.)

Most is megfigyelhető a kizáró ellentét: míg a gúnyirat anonim (Láczaínál a szinonima: gyáva) szerzője nem jutott sokra addigi életében, Lácza Szabó József magas tisztségekre emeltetett, amelyek gyakorlása alapját, a tekintélyt ugyanúgy igyekezett megteremteni, amennyire rajta múlt, amint azt a kollégiumban tanította.¹²¹ Másrészt míg a pamflet írója elszalaszthatatlan lehetőséget látott abban, hogy „munkája” által a régi „piszkos és szűrös Petiként” ama nagy „Széphalmi Vintzének Korrespondensz társa” legyen – Lácza határozottan kijelenti, hogy nem kívánt tollharcokat gerjeszteni: „azon intő szóban semmi tudós Tractatosba keveredni nem akartam, sőt most sem akarok, azt a vak is láthatja, ha akarja. Okos ember mindég többet tud, mint ír vagy beszél.” Kazinczyról végig tisztelettel szól itt is, mint majd Szemere előtt, „házánk egyik nagy literátorá”-nak tartva a *Tövises és Virágok* „tisztelt Szerzőjét” (!). Ami természetesen nem jelenti azt, hogy ne nehezményezte volna, amiért Kazinczy „olgy kémélletlenül, mint méltatlanul vagdalózik Lúd-Hattyúja gágogtatásával” (X, XIV).

Lácza félreértésre íteltettségének jeleként tűnik fel Kovács Sándor Iván „filológiai eszszéje”, melyben a saját félreolvasása eredményezi Láczaíró alkottat negatív képét. A fönti idézetből ugyanis a „Lúd-Hattyúja gágogtatásával” helyett „lúdhattyú gágogásával”-t olvasott, ami ellenkező értelmet ad a mondatnak: Kazinczy gúnyolódásának rosszállásából Kazinczy gúnyolása lesz – verseskötete előtti védekezéséből is egy újabb gúnyirat, Láczaiból pedig Kazinczy „legádázabb ellenfele”. Vélekedését erősítette, hogy nem vette észre, Lácza nem a versei elé illesztett bevezetésében emelt szót a rímes verselés mellett – s így az ok sem stimmel: „elégítelt vén a Képlaki Vilhelm álnéven működő Szemere Pálon egy kritikai sérelemért” –, hiszen a korábban már megjelent szövegeit, *A Magyar Versekről* és *A Gémet* itt csupán mint ellene felhozott „vádponthok” idézi. Emellett Kovács Sándor Iván *A Gémet* Lácza legjobh epigrammájának tartja, jobbnak, mint *A lúdhattyú*.¹²²

Lácza válasza a felvilágosítás céljával íródott. Bizott benne, hogy a történet adatolt ismertetésével tisztázhatja magát, s a továbbiak a prédikációiban is tanácsoltak szerint alakulnak: „a vett, vagy vejendő séremleret elkerülheti, káros és veszedelmes következéseiteől megfoszthatja” (II/14). *A lúdhattyúra* csak lábjegyzetben utal, Czinke és főként a „tudósabb” Képlaki támadására reagál bővebben. Ezért intézi szavait végül Képlakihoz:

K. V. Úr, ezen Satyrának tudós Recensense talám bírni fog magával annyira, hogy minekutánna egyenes Előadásomból megértette, mikor, kik ellen, és mi tzből? vólt in-

121 *A Papi Gond (Cura Pastoralis)* c. kéziratós műve kimerítően tárgyalja a témát, mely szerint a tekintély megszerzése a legalapvetőbb feltétel: „A L[elki] T[anító] tsak ugy teheti hivatalában azt, a mit lehet és kell ha arra megkívántató tekintettel (auctoritas) bír.” *TiREL*, Kt. 700, 23–25.

122 Kovács Sándor Iván, „Lácza Szabó József (1764–1828). Hattyúk és gémek; »Sáros patak« és »Cayster«”, in *Mesterkedők. Antológia [...] műveiből*, szerk., bev., jegyz. K. S. I., közreműk. KERNER Anna, s. a. r. CSILLAG István, 225–229 (Budapest: Korona Kiadó, 1999).

tézve, ez a' botránkozás' kövévé erőszakkal tett darab Írásom: nem fogja kipiszszezetésre méltónak ítélni sem a' *Gém Poétát*, sem a' *Nints mivel*.¹²³ (XIV.)

Zárszóként arra is kitér, hogy („elégtétel” helyett) mivel orvosolja lelki nyugalmát: „Én pedig, minden igaz ok nélkül való megtámadtatásaim ellen eléggé meg tudom magamat nyugtatni Csokonainak II. könyv, 4. Ódája szerint; olvassa, és vegyen épületet belőle a' kinek tetszik, ha benne nem scandalizálódna. Vehet az ilyen tanúságot, ha reá fér, XXXdik Meséből is.” (XV–XVI.) Csokonai *A Magánosság*hoz című költeménye mellett Lácza a saját művét, *A' katsa és a' ludak* meséjét ajánlja olvasóinak, amely szintén a gúnyolódás ellen szól, *A' Gém*hez hasonlóan éles csattanóval:

Mint a' Tsúfolódó nem férhet bőrében,
Ha valamit forralt vitzkándi eszében;
Nyughatatlan fővel sűrög forog vele,
Ki hallgatja, ki nem? lesván mindenfele,
Míg tetsző tréfáját ki nem krákoghatja,
'S azzal tsúfja tárgyát le nem okádhajta:
Eggy többeli Katsa így neki hevüle,
'S a' vízen két talpra 's farkára felüle,
'S öszvetsattogtatván tapsoló szárnyait
'S orrára borzasztván fejpúpján tollait,
Hármat nagyot katzag szörnyű sáporgással,
Látván a' Ludakat ballagni egymással.
Eggy Lúd, vélvén, hogy tám őket tsúfolta ki,
Hátra néz, 's int neki: mit akar? mondja ki!
Azt akarám, felel: tsak mondani nektek,
Hogy ott a' víz szélen mi régen bitzegtek!
'S mikor indultok már járkálni módjával?
'S újra nagyot sápit lármás hahotával!
Úgy é? mond a Gúnár: mindjárt megfelelünk,
Tsak jójj ki sétálni a' pázsitra velünk.

* * *

Kis lelkű Gúnyolók! itt van a' példátok!
Kik a' dolgos Elmék' munkáját rágjátok.
Jó hogy olly iszapos motsárban heverték,
A' melly bűdös várból kimászni se mertek;
Mert ha ti is, mint más, írni kezdenétek,
Minden sorotokból omlana a' vétek.

123 „*Nints mivel*” – így végződik *A' Gém*: „Úsznának Horvátal, Pótszal, Gyöngyösivel, / 'S Mátyásival ők is, de talám nints mivel!” Ezt írta korábban Szemere: „A' »gémpoéta« gúny-nevezet, 's az az: »úsznának ők is, de talán nincs mivel« – megérdemlette azt, hogy kipiszszegtetessék; 's Cz[inke] Úrnak ez a' szándéka, minden botlása mellett is, dicséretes...” SZEMERE, *Munkái*, 2:267–268.

Láczai Szabó József epigrammai „nyila” *A’ Gémben* is csak „dologra” célzott, nem pedig „személyre”.¹²⁴ Mi sem mutatja ezt jobban, mint az, hogy szándékát válasza óta is talál-
gatások, téves állítások övezik. Kazinczyt is óvták barátai – Berzsényi Dániel vagy gróf
Dessewffy József – a személyeskedéstől, nem helyeselve, hogy az eredetileg *Nyilak és Vi-
rágok* cím alatt készülő epigrammái nyilvánosan sértegetnek.¹²⁵ Láczai szóhasználatával:
a „bitzegést” kellett volna megmutatnia, a „bitzegő” bántása nélkül. Elvi szinten ezzel Ka-
zinczy egyetértett. Berzsényinek írt feleletében kijelenti, hogy nyilai „nem sértenek *nyil-
ván*” (legalábbis Czinkét nem fogják sérteni, mivel erre sem méltó, s az őt célzó nyíl kicsit
„tömpécskére” sikerült). Aztán, elcsodálkozva Berzsényi óhaján, megkérdezi: „De miért
akarod Te, édes barátom, hogy *személyt* ne bántsanak ezek az én nyilaim?” Végül kinyil-
vánítja: Láczait a *személyében* is támadni kívánja.¹²⁶ Hasonló indíttatású levelei után nem
csoda, ha majd a személyét viszonntámadó gúnyiratot is összefüggésbe hozta Láczaiával.

De ne feledjük: Láczai neve a gúnyirat kapcsán 1814 őszén Kazinczyban csak futó
ötletként merült fel. Egy évvel később, a Dessewffy Józsefnek 1815. december 14-én írt
levelében már szerző- és hírvivőként egyaránt (csak) szatmáriakat gyanúsít, szintén
saját korábbi támadása, a *Vitkovics*hoz című episztola megtorlásául.¹²⁷ Ennek ellenére
Balassa ebből a levélből vezette le „a patakiaknak legdurvább támadását”,¹²⁸ Bíró pedig
konkrétan „Láczai alakját” is „felbukkanni” vélte benne.¹²⁹ Harsányi István helytálló
megfigyelése szerint ugyan Kazinczy valóban „a hely [helység] megnevezése nélkül
mondja, hogy »pasquillusok íratlak«,”¹³⁰ ám az nem lehet kérdéses, hogy szatmáriakról
van szó, hiszen végig róluk ír a levélben, közvetlenül az előző mondatban is: „...nem
lehetetlen tehát, hogy Márton [István], kit Szatmár szült, a’ Vitkovicshoz írt Epistola
miatt is haragszik. [...] a’ Patakról oda [...] haza menő Togátusoktól híreket szedtek a’
Tiszteletes Predikátor Urak, ’s ezekből pasquillusok íratlak”. A többes szám után most is
egyes számban folytatja: „Ez a’ pasquill nekem ismét megküldetett.” Bizonyára az újbóli
kézbesítés vezette tovább a gúnyirattal kapcsolatos találgatásaiban is.

Szemere és Kazinczy „békülése” Láczaiával 1814-ben

Szemere Pál 1814 áprilisában látogatta meg Láczai Szabó Józsefet. Beszélgetésük elején azt
állította, békülni tért be Láczaihoz: „Én Tiszt. Urammal békélni akarok.” Hallotta (ezt szűr-
te le Láczai válaszából?), hogy Láczai haragszik Képlakira. „Nem haragszom – felelte Láczai

124 Ahogy Kazinczy „előírta”: „a’ szeretet vagy gyűlölés csak akkor szabad, mikor javallja az Ész, ’s nem a’
személyt gyűlöljük, hanem a’ dolgot”. KazLev XVIII/4141, 218. Lásd még a 17. jegyzetet!

125 KazLev VIII/1873, 169; 1876, 181–182. (Dessewffy csak a barátai bántásától óvta, „mert azok szűzek, és Te
magyar vagy, nem pedig Görög”).

126 „Láczainak adok jól, mert *Poocsot, Mátyásit* tartja első poétáinknak. [...] Nem bánthanám őket epigram-
máimban, de a’ Publicum így talán megérti, hogy azok nyelv- és ízlésrontók, külömben meg nem érti.”
KazLev VIII/1907, 256, Kazinczy kiemelései.

127 KazLev XIII/3064, 336.

128 *Mondolat*, 99.

129 BÍRÓ, *A legnagyobb pennaháború*, 496.

130 HARSÁNYI, „A Kazinczy F. ellen írt...”, 503.

Szemere levele szerint –; vagy ha haragszom is, nem úgy mint ő. A kis Prefatiocskámat láthatta az Úr. Nehezen esik hogy ártatlan létemre becsületemben gázolnak.”¹³¹ Amit „tudommal a’ megtámadó Uraknak egyike se nevelt soha; annak tsorbitására pedig oly kész, mint nem igazságos voltokat nyilván kimutatták” – ahogy prefációjában írta (XII).

Miként a továbbiakból és Kazinczy egy korábbi leveléből¹³² is kiderül, Szemere volta-képpen azért kereste fel a „Predicator-professort”, hogy szembesítse az óráin elhangzott, tanulmányunk elején már említett vélekedéseivel, „szemére lobbantsa” a Kazinczyról szóló híreszteléseket, s minderről aztán pesti barátainak (és Kazinczynak) is beszámol-hasson. Miközben Szemere láthatóan nem törődött nyomtatásban is megjelent szavai igazságtartalmával – amit Kazinczy is a recenzió legfőbb kritériumának mondott, nem elég, ha „csípős” –, ugyanakkor nem volt bátortalan kérdőre vonni Láczeit, valótlannak vélt szóbeli kijelentései miatt. Nem indokolható viszont, miért ítélte olyan súlyosnak, „rettenetesnek” Láczei reakcióit A’ *lúdhattyú* megalázó sértései után, amely ocsmány gágogónak gúnyolja, s a már említett többi támadást követően. Hacsak nem azért, mert a tövist nyert írónak más teendője nem lett volna, mint megnémulni.¹³³

A támadások hatására Láczei elidegenedett a versírástól, de nem némult meg. Valójában Szemere előtt is igen okosan beszélt. Nem mint a haragos, aki „ritkán tselekszik okosan, [...] észre nem veszi a’ maga leghelyesebb mentségeit”.¹³⁴ Kazinczynak írt levelében Szemere akaratlanul is a majdani (főntebb már idézett) emlékezésekből megismerhető, rokonszenves emberként mutatja be Láczeit, aki nemcsak szívélyesen fogadta váratlan vendégét – még ha ő maga ilyen meglepetést bizonyára nem okozott volna¹³⁵ –, áldását is adva rá, de „mosolygott mint mind azolta miolta vele voltam mindég”. Elválásukkor üdvözlét küldte Széphalomra is: „Én Kazinczy Urat tisztelem. Kérem méltóztassék ezt nékie megmondani. Tisztelje általam Pesti barátjait is.” A látogatás során egyebek mellett azt is elmagyarázta Szemerének, hogy miért gondolta az epigrammai morált ellenkezésben állni a keresztény morállal, mint azt erkölcsstanóráján tanította. „Nem kell döfni, ölni senkit. Az vétek...”

Szemere április 9-én, Ongán készített beszámolója kézhezvételét követően Kazinczy is kapcsolatba lépett Láczei Szabó Józseffel. Levelében¹³⁶ – komoly, remek, békülő levélnek is mondják¹³⁷ – sok olyasmit írt kioktatólag művészeti és vallási kérdésekben, amiket vas-
kalaposnak tekintett hitfeleinek hasonló helyzetekben írni szokott (most még Pál apostollal szemben is kifejezte elégedetlenségét, amiért nem engedélyezte Horatius olvasását és a szobrokban való gyönyörködést), hitetlenkedve, hogy „pont egy tudós” értette félre.

131 KazLev XI/2640, 334–335.

132 Uo., 2639, 334.

133 KazLev VIII/1904, 248.

134 LÁCZEI SZABÓ, *Predikátiójának második darabja...*, 46.

135 A már említett *Papi Gond (Cura Pastoralis)* c. kéziratos mű A *társalkodás hibái* (34. §) közé sorolja a hívatlan vendégeskedést is, amit a lelkésznek feltétlenül kerülnie kell. TiREL, Kt. 700, 43.

136 KazLev XI/2647, 347–350.

137 VÁCZY János, KazLev, XI. (XXVI.); BÍRÓ, A *legnagyobb pennaháború*, 495.; Czifra Mariann nevezi békülésnek Kazinczy e levelét, ami szerinte „szégyenletesen” zárult. „Egy gúnyiratot kapott postán névtelenül, ezúttal egy kéziratosat.” CZIFRA, *Kazinczy Ferenc és az ortológusok...*, 29.

Kazinczy először azt próbálta megértetni Láczaival, hogy nem baj, ha az epigrammai morál ellenkezik a keresztyén morállal („sok ellenkezik azzal a morállal”). A következő bekezdésben már azt erősíti, hogy az epigrammai és a keresztyén morál nem ellenkezik egymással. Sehogy sem tudta megemésztetni, hogy Lácza (is) különbséget tesz a kétfajta morál között, miközben epigrammája erre a különbségtételre épül, s a keletkezése körüli leveleiben is megírta, hogy „az *Epigrammai morál* [...] a keresztyéni moráltól toto coelo [teljesen] különbözik”.¹³⁸ Ráadásul annak a Láczainak bizonygatta, hogy igenis ugyanúgy kell elbánni a lélektelen íróval, akár egy zsvánnyal, akire ez az epigramma is céloz.¹³⁹

A levél folytatásából kiderül, ki értette félre a másikat. Lácza (Szemere levele szerint) a következőket mondta A' Gémben említett költők kapcsán: „Én tudom hogy vagynak a' Pápista atyafiak között is Poeták. De strophat író t jót nem tudok egygyet is Gyöngyösin kívül, 's én az ujságban arról szöllék 's ezért említettem csak a' mieinket.”¹⁴⁰ Kazinczy értelmezése: „Azt is elbeszélé nekem Szemere, hogy az ur tisztelendő ur, nehezen szenved, hogy tagadni merik, hogy a primatia a magyarság dolgában a mi hitünk sorsosaié, és hogy az ur azt állítja, hogy ezt az elsőséget legalább a strófákban, kérdésen kívül mi bírjuk. [...] Rettenetes dolog az – teszi hozzá –, hogy mi teljességgel nem akarjuk megvallani a mások érdemét...”¹⁴¹ Miután elferdítette Lácza szavait és intoleránsként állította be, evidenciának vette néhány katolikus író primátusát, például a két nagy bibliafordító közül Káldi Györgyét Károlyi Gáspárral szemben, így próbálva meg jobb belátásra bírni, vagy csak egy kis tormát az orra alá törni – ahogy Horváth Ádámnak írta pár hónappal később, a gúnyiratot itt először hozva összefüggésbe Láczaival (is).¹⁴² Sietős indulatában azt sem vette észre, hogy az epigramma előtti szövegében Lácza az időmértékes verselők közt többségükben katolikus írókat említett, ismerve és elismerve Baróti Szabó, Rájnis, Révai és Virág e téren szerzett érdemeit, csakúgy, mint Csokonaiét, Édes Gergelyét vagy Vályi Nagy Ferencét.

Valójában irodalmi dolgokban és a nyelvkérdésben sem volt áthidalhatatlan szakadék köztük: *Prédikációi* IV. kötete (1820) bevezetőjében Lácza is kívánta „nemzeti Literaturánk” további pallérozását, s 1793-ban megjelent *Oskolai tanító könyvében* már helyeselte a „jó és érthető szófaragást”, hiszen fordítás közben maga is szembesült en-

138 KazLev VIII/1904, 248; vö. 1965, 399, Kis Jánosnak: „Az Epigrammának más Morálja van.”; 1988, 463, Döbrentei Gábornak: „A' keresztyén morál ezt tanítja: ne bánts mást, hunyd be szemeidet vétkei előtt, mert te is vétkező vagy. De a' Literatura java azt kívánja, hogy keféljünk a' hol kell, mert egyedül ez a' sanyarú mód verheti-el álomkórságunkat, ez nyithatja-meg szemeinket, hogy ismerjük magunkat, egymást, és a Nyelv' 's Szép' törvényeit. Kérdés, mellyiknek hagyását kell követnünk.”

139 KazLev VIII/1904, 248.

140 KazLev XI/2640, 335.

141 Uo., 2647, 348–349.

142 KazLev XII/2756, 145. E levelében kijelenti, A' Gém „tele van azzal az örömmel, hogy ő Kalvinista, 's azt zengi hogy csak a' Kalvinista tud magyarul”. Talán azért olvasta ki belőle is ezt, mivel gyakori megnyilvánulás volt. Pl. a már említett Báthory Gábor, aki Szemere tudósítása szerint „nevetség”-nek mondta a nyelvbővítést, így nyilatkozott: „Magyar grammatika? Nincs rá szüksége a született magyarnak. A pápistáknak talán, talán...” KazLev VIII/2005, 520; 2016, 570.

nek szükségességével.¹⁴³ Csak a nyelvújítás túlzásai aggasztották,¹⁴⁴ sokakhoz hasonlóan.¹⁴⁵ Még verstani kérdésekben sem mutatkozik nézetbeli szembenállás: korábban Kazinczy is írt levelet „a magyar versekről”, helytelenítve szintén (mint Lácza Szabó a „fitzko Poéták” esetében), hogy Virág Benedek *A’ Poéta, és Pontyi* című szatírája után a *Kovács Sámuelnek* szóló episztolában „ismét bántotta” a rimes verseket.¹⁴⁶

Nem is verstani nézetei miatt támadta Lácza Szabót Kazinczy, mint Czinke vagy Szemere, hanem az ízlése miatt: *A’ Gém* című epigramma a Kazinczy által elítélt irodalmi ízlés szimbolikus alakjait értékelte fel. Ezért kelt ki ellene a *Tövisek és Virágokban*,¹⁴⁷ ahogy Baróti Szabó ellen is kikelt, aki az időmértékes verselés „jégtörő” mestere volt.¹⁴⁸ Aztán „kimondhatatlanul rossz” prédikációiban is az ízlését kritizálta,¹⁴⁹ sőt a személyére is az ízléséből következtetett.¹⁵⁰ Majd ugyancsak eltérő ízlését, illetve esetleges hiányos ismeretét állította be intoleranciaként, amint föntebb láthattuk. Nem egyedi esetről van szó: Vályi Nagy Ferencnek egy kisebb grammatikai véleménykülönbségét például szintén intoleranciaként kezelte, amiért Vályi – Szemere segédletével – hasonló „brutalitásban” részesült. A pataki barátból is hirtelen csak „fél-ember” lett, a rímtelen versek dicsért költőjéből „Kalvinista Óda-gyártó”, aki „Kopasz Jankó” [Kálvin János] többi hívével együtt azt hiszi, „nulla salus extra Ecclesiam”.¹⁵¹

Lácza rossznak ítélt ízlése megnyilvánulása(i) mögött Kazinczy az övével ellenkező programot látott,¹⁵² s *A’ Gémben* felsorolt költők közé „számlálta” *A’ Gém* szerzőjét is.

143 „A’ hol épen fel-akadtam, az eddig közönséges szokásban nem található szokat Magyar eredetű szókkal próbáltam ki-tenni; de ezt is úgy, hogy magam fejtől, több tudós Hazafiak helyben hagyása vagy igazítása nélkül edgyet-is meg-nem tartottam.” *Oskolai tanító könyv. Írta német nyelven Luntz György János, a’ kempteni oskolák’ igazgatója. Most pedig szabadon fordítva, és némelly szükséges változtatásokkal ’s bővítéssel alkalmaztatva a’ magyar ifjúság hasznára ki-adta LÁCZAI Jó’séf Pápai Reform. Professor* (Győr: Stréibig Jó’séf, MDCCXCIII), XV.

144 Az *Oskolai tanító könyv* bevezetőjén kívül lásd pl. *A’ kis dobos 1807-ben* című versikéjét, mely szerint az Andriskának vásárolt új dob, mivel társai is folyton verik, végül tönkremegy: „Édes Magyar nyelvünk! bár így ne járnál most!” *Halhatatlanság’ Oszlopa...* [1813], 182.

145 Pl. a már említett Szentgyörgyi Józsefhez, vagy Kazinczy ifjúkori patrónusához, Ráday Gedeonhoz hasonlóan, aki – Kazinczy kérdésére felelve – Láczaival egyezően vélekedett „a mostani új szó koholók” törekvéseiről: *KazLev I/114*, 159–160.

146 Lásd a teljes levélváltást, amelyből kiderül, hogy Kazinczy részletesebb munkát is tervezett készíteni „a Római lábakra nem vett Magyar versek mentségére”: *KazLev II/515–517*, 464–470.

147 Lásd a 126. jegyzetben idézett, Berzsenyinek írt levélrészletet. Vö. a Lácza Szabó 1814-ben írt levéllel, amelyben szintén kitér erre: „az ur Poocsa, kit én úgy nem szenvedhetek...”, *KazLev XI/2647*, 349. *A’ Gémben* felsorolt „ízeveszett” költők iránti ellenszenv barátaik körében közismert volt: Vályi Nagy is olyan szigorú bírálatot kért Kazinczytól, „mintha ezt az Ódát *Mátyási* vagy *Póts* írta volna” (*KazLev VIII/1918*, 291; vö. *KazLev II/455*, 362, mely szerint korábban Kazinczy is talált értékelnivalót Mátyási műveiben).

148 *KazLev VIII/1988*, 463.: „...Gvadányit tartván jó Poétának ’s jó Historicusnak, ízetlen ember [...], úgy esztrengára vele, nyírjuk-meg.”

149 *KazLev X/2325*, 136; 2404, 289–290, 541; *XI/2523*, 68.

150 *KazLev XI/2608*, 252: „Mutatják nyomtatott munkáji, mely férjfiú az.”

151 *KazLev XI/2495*, 7–8; Kazinczy jellemének „örökös ingadozásáról” érdekes megállapításokat tartalmaz Nagy István karcagi tanár, későbbi kisújszállási prédikátor tanulmánya: „Kazinczy és Debreczen”, *A Karcagi Református Főgimnázium Értesítője* 1 (1887–88): 5–58.

152 Ilyenkor buzdult „civakodásra” – a *Tövisek és Virágok* megjelenése után, 1811 májusában írta Sárközy Istvánnak: „Midőn én írva czivakodom, [...] annak a’ félnek akarok elsőseget adatni, a’ mellyet meggyő-

Jóllehet Láczaire ösztönzőleg hatottak az „igazi tudósok” (amilyenek Kazinczyt is tartotta!) meglátásai, ami 1807-ben közölt szövegeiből is kitűnik. Még az általa megszólítani kívánt ifjak felé is kifejezte az ellenérvek előtti nyitottságát (velük ellentétben). Ízlésbeli kérdésekben mélyebb érdeklődést vallási téren mutatott. A következő kérdések megválaszolására híveit is biztatta: „erősödött, nemesedett é ízlésem az igazra, szépre, ’s jóra nézve? betesesebbek, kedvesebbek é előttem az okos gondolkodásnak, jó tselekedeteknek ’s isteni tisztületnek örömei? [...] Hol és mikor viseltem magamat mint ember, mint keresztyén?”¹⁵³ Műveiben „a’ könnyen érthető magyarság”-ra valóban programszerűen törekedett – amiért a kortárs Major József után a 20. század második felében Benkő Loránd is méltatta¹⁵⁴ –, nem óhajtva mást, mint olvasói lelki hasznára szolgálni írásban is, akárcsak szóban.¹⁵⁵ Nem akart „izgatni” munkáival, mint a vele (is) szembekerülő Kazinczy,¹⁵⁶ s a tollharcokat sem kevesellte, támadóival szemben.¹⁵⁷ A személyeskedő irodalmi csatározásokat a „jó ügy” érdekében sem helyeselte. Ezt is kifogásolta iskolai óráin, „a magyar literátorok egymást mocskolgatják, ezt pallérozott gorombaságnak neveztem” – mondta Szemerének.¹⁵⁸ Ezzel ellentétes a gúnyirat szerzőjének önreflexiója, aki bevezetőjében magát „gorombaságban megkeményedett” embernek mondja.¹⁵⁹

Utól Írásában a máig tisztázatlan szerző ennél többet is elárul magáról. Kezünkbe adja a szerzőség kulcsát („klávisát”), de az ilyen irányú fáradozást hiábavaló erőfeszítésnek jósolja.¹⁶⁰ Több mint kétszáz év elteltével ideje volna erre rációlni. Harsányi István 1917-

zódésem – erronea vel non erronea – legjobbnak kiált.” Érdekes, e levélben toleranciát hirdet az ízlés terén is, ami „nem szükség”, hogy egyezzen. *KazLev* VIII/2012, 559.

153 LÁCZAI SZABÓ József *Predikátiójának negyedik darabja, mellyben innepi tanítások foglaltatnak* (Sárospatak: Nádaskay András, 1820), 221–222.

154 Benkő kiemelte a patakiakkal együtt Láczaianak is jó nyelvi híret, kitűnő magyarságát, normaismeretét, „a legmagasabb fokú »formai« írásgyakorlat”-át. BENKŐ Loránd, *A magyar irodalmi írásbeliség a felvilágosodás korának első szakaszában* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1960), 314, 474.

155 E vonatkozásban már *Oskolai tanító* könyvében figyelmeztetett arra, amit aztán Verseyhy is valós veszélyként említ: a sok új szóval (rossz és érthetetlen „szófaragással”) terhelt szövegektől az olvasó megcsömörlik, „s fel-hagy minden új könyvek’ olvasásával!” (XVII); vö. LÁCZAI SZABÓ, *Különböző textusokról...*, VI; MAGOS István, „»A jóhoz édesítse, a rossztól elrémítse.« Verseyhy Ferenc és az egyházi retorika”, *Széphalom. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve* 27 (2017): 78–91, 86.

156 Vö. VÁCZY János, „Kazinczy Ferenc és kora, II., Az izgató [3.]”, *Széphalom* 11 (2001): 35–44.

157 Kulcsár, Czinke, Szemere és Kazinczy közt ebben egyetértés mutatkozik. Szemere 1812-ben a következőket kérdezte Kazinczytól: „azon írásban [a *Tübingai pályaműben*] van e emlékezet a’ nyelv művelésének eszközei között a’ tudós pennaharczok felől. Nem volna e jó említeni, hogy ezek nálunk ritkák? ’s nem jó volna e elhisztorizálni, Kik, mikor, miért és miként harczoltak, mint Dévai, Sylvester, Rajnis, Baróti, Kazinczy, Debrecen, Révai, Verseygi, Lácza, Czinke, Képlaki ’s a’ t.” *KazLev* X/2363, 212. Kazinczy gyakran hangoztatott megállapítása így szól: „A’ mi Publicumunk [...] a’ tollcsatáktól írtózik; ’s azt nagyon lehet sajnálnunk.” *Prof. tiszt. Márton István úrnak Ker. Morális Katechismus nevű munkájára írt Recenziók az azokra tett feleletekkel egybekötve* (Bécs: A Magyar Kurír kiadójának költségén, Pichler Antalnál, 1818), 5.

158 Érdekes párhuzam: Lácza tanítványa, Almási Balogh Sámuel – aki terjedelmes bírálatában az 1830-as években Láczaianál sokkal keményebben, programszerűen fejezte ki nemtetszését Bajza József és a *Kritikai Lapok*, majd az athenaeisták személyeskedései miatt – Szemere Pál barátja volt. Bizonyára nem kifogásolta Szemere, hogy az ő védelmében is szót emelt, akiben a „diktátoroskodó” Bajzáék csak „szegény sonett-író” láttak.

159 *Mondolat*, 101.

160 *Uo.*, 108–109.

ben már kiderítette, hogy a gúnyirat hely- és időbeli utalásai fedik a valóságot, s a szerző iskolatársaként szóba hozott Tóth János sem fiktív személy. A tények tehát nem Láczaire, hanem egy eddig ismeretlen szerzőre mutatnak.¹⁶¹ Az ellenkező feltételezéseket és állításokat tartalmazó újabb szakirodalmi források további filológiai bizonyítékok nélkül nevezik meg ismételten Lácza Szabó Józsefet a gúnyirat szerzőjének. Kazinczy 1814–1815-ben írt leveleire hivatkoznak – amelyek nem szerzőként említik Láczaikat, ráadásul Kazinczy, ahogy láttuk, végül elvetette vele kapcsolatos elgondolásait¹⁶² –, illetve Balassa József szövegközlésére. Balassa azonban szintén csak Kazinczy levelezéséből idéz, hosszabban Szemere beszámolójából. Miután kijelenti, hogy Lácza volt Kazinczy „egyik legelkeseredettebb ellensége”, egyszerűen ráfogja a gúnyiratot is (ha óráin „csúfolta” Kazinczyt, „csak ő lehet” a gúnyiratszerző). Harsányi a szerzőség kérdésében ellentmondott Balassának, de Lácza ellenség voltát tekintve, amit Balassa csupán „bizonyítékként” hozott fel, ráhagyatkozott Balassára. A gúnyirat Harsányi szerint „megszégyenítő” is lett volna Láczaire nézve, viszont a mindenre elszánt haragot, kegyetlen bosszúszomjat, amit az általa is használt jelzők („legelkeseredettebb”, „legkíméletlenebb”) kifejeznek, s amibe a gúnyirat is belefért volna, egy későbbi művében sem gondolta valószínűtlen magatartásnak.¹⁶³ Pedig „istenes tartalmú könyvei”-ben Lácza a harag különböző megnyilvánulási formáit („ellenkezés”, „üldözés”, „tsúfolás”) a gyilkosságig hasonló súlyú bűnöknek ítélte. 1819-ben megjelent verstanában Somogyi Gedeon már emlékeztetett rá (idézte Lácza válaszából), hogy 1807-ben írt „levelében” Lácza „nem ok nélkül fakadt ki”, és nem Kazinczy ellen.¹⁶⁴ Bodolay Géza azt is próbálta érzékeltetni, hogy A’ *lúdhattyú*val kezdődő igazságtalan támadások közepette „nem csodálható, hogy Lácza a pataki iskolában erkölcs-tan óráin a tudós gög példaképeként a széphalmi mesterre célozgatott”¹⁶⁵ Máskor is hangot adott véleményének („egyenes szólását” a kortársak fő jellemvonásaként említik), s tudjuk, hogy 1795-ben Pápa is írt „levelet” apológussal a végén (névvel, akkor is okkal, nem Kazinczy ellen). De a gúnyiratot illetően, Bodolay szavaival élve, „alaposabb bizonyítékokra lenne szükség”.¹⁶⁶ Ennek hiányában alaptalannak mondhatjuk a szerzőség vádját, a kollégium történetét bemutató újabb kiadvánnyal is egyetértésben.¹⁶⁷

161 HARSÁNYI, „A Kazinczy F. ellen írt...”, 504.

162 Nemcsak Láczaikat (KazLev XIII/2934, 2.), Kövyt és Rozgonyit sem említi később az ellenségei közt: a Vay-ünnepség kapcsán Rozgonyiról – aki már kifejezte, hogy nem ellenséges Kazinczyval szemben; KazLev XIV/3184, 127–128 – elismerően nyilatkozott (XVIII/4097, 110); halála után Kövyt a barátjának vallotta (KazLev XXI/5025, 89). Folytatható a sor Márton Istvánon – akit előbb a *Mondolatban* és a gúnyiratban való közreműködéssel vádolt, mint Láczaikat, majd pártját fogta – át Somogyi Gedeonig, akinek *Mondolatját* az 1810-es évek végén már csupán „szerencsétlenül sült játék”-nak nevezte. Persze „Grammaticai tudomány és minden izlés nélkül”. CZIFRA, *Kazinczy Ferenc és az ortológusok...*, 234.

163 HARSÁNYI, „A Kazinczy F. ellen írt...”, 504.; vö. HARSÁNYI István, *Adalékok Sárospatak multjához*, A Sárospataki Hírlap füzetei 7 (Sárospatak: a Ref. Főiskola Könyvnyomdája, 1921), 24–25.

164 SOMOGYI Gedeon, *Értekezés a’ Magyar Verselés’ módjáról, és Fordításokról*, in *Értekezés a’ Verselésről, és a Fordításokról*. Tit. Petronius Arb. Nevezetesebb Verseinek Mértékes Fordításával együtt, 1–64. (Veszprém: Özv. Számmer Mihályné, 1819), 6.

165 BODOLAY, „A türelmi rendeletről...”, 158.

166 Uo., 126–127, 210–211, 220.

167 DIENES Dénes és UGRAI János, *A Sárospataki Református Kollégium története* (Sárospatak: Tiszáninneni Református Egyházkerület Hernád Kiadó, 2013), 97.